

Divizija u drvarskoj operaciji i borbama u zapadnoj Bosni do odlaska u Srbiju

Pripreme, plan i angažovane snage u operaciji

Igrom slučaja desilo se da je u približno isto vreme kada su jedinice 6. proleterske divizije, krajem aprila, napustile Drvar i ostavile ga bez protivdesantne odbrane i neposredne zaštite, komandant nemačke 2. oklopne armije, general-pukovnik Lotar Rendulić, sa svojim štabom u Vrnjačkoj Banji, otpočeo sa temeljnim završnim pripremama za vazdušni desant na Drvar u kombinaciji sa napadnim dejstvima kopnenih snaga po spoljnim pravcima prema Drvaru. Upućivanjem 2. brigade iz Drvara na Osredke cela divizija je pomeren bliže komunikaciji Bihać - Srb - Knin, odakle su upravo tih dana, verovatno smišljeno i planski, bili učestali neprijateljski napadi da privuku snage iz Drvara, u čemu su u potpunosti uspeli. Od 29. aprila pa do 25. maja sve tri brigade 6. divizije bile su na desnoj obali reke Une od Boboljusaka i Očigrija preko Cvjetnića i Osredaka do Resanovaca, da bi sigurno zatvorile sve pravce koji od Donjeg Lapca, Srba i Knina vode prema Drvaru. Ali, napada tim pravcima više nije bilo sve do trenutka spuštanja desanta u Drvar.

Znajući da dovođenje i koncentraciju svojih trupa za napad ne može prikriti, neprijatelj je u cilju zavaravanja borbenom grupom »Vilam« iz Srba 23. i 24. maja čistio prostor Srb, Gračac, Sučevići a za 25. maj (još nije bio saopšten dan desanta) je bilo predviđeno čišćenje prostora Srb - Lapac - Bruvno, dakle sve u pravcu suprotnom od Drvara.

Uverivši se u izuzetne sposobnosti Josipa Broza Tita kao vođe i organizatora NOP-a, nemački vojni štabovi u svojim operacijama i nemačke obaveštajne službe u svakodnevnoj delatnosti sve više napora usmeravali su na »uklanjanje Tita lično i njegovog štaba«. Nemci su tokom 1943. i u zimskim operacijama 1943/1944. preduzeli niz akcija i mera da »pronađu i uklone Tita«. U tom cilju su intenzivno dejstvovala obaveštajne službe, pripremane i upućivane posebne diverzantske grupe i specijalne brandenburške jedinice. Ali, uspeha nije bilo, Tita nisu uspevali ni pronaći ni ukloniti. Uvidevši da tim putem ne mogu doći do cilja, nemački vojni vrhovi su došli na ideju da čisto vojnom akcijom - kombinovanim dejstvom vazdušnodesantnih i kopnenih snaga - pokušaju uništiti i ukloniti Vrhovni štab i Tita. Budući da su dešifrovali šifre kojima se obavljao radio-saobraćaj između Vrhovnog štaba i drugih štabova i rukovodstava, Nemci su blagovremeno saznali za pripreme drugog zasedanja AVNOJ-a u Jajcu. Naime, komandant divizije »Brandenburg« dostavio je Štabu 2. oklopne armije 12. novembra 1943. predlog da se kombinovanim dejstvom vazdušnodesantnih i kopnenih snaga po-

hvata ili uništi skup u Jajcu. Međutim, komandant 2. armije nije imao tada takvih snaga na raspolaganju, pa ovaj predlog nije ni uzeo u operativno razmatranje. Interesantno je da ova namera nije sačuvana u tajnosti. Glavni štab Hrvatske je 4. novembra obavestio Vrhovni štab da Nemci planiraju upotrebu padobranaca da bi zarobili Tita, a Georgi Dimitrov je iz Moskve obavestio Josipa Broza da Nemci planiraju da ga pomoću padobranaca likvidiraju, zajedno sa Vrhovnim štabom. Ideja o upotrebi padobranaca, mada nije mogla biti krajem novembra 1943. realizovana, i dalje je metodično razrađivana, o čemu najbolje govori činjenica da je 500. padobransko-lovački bataljon (sastava tri pešadijske čete, čete teških oruđa - mitraljeza, minobacača i topova, i štabne čete) iz Gornjeg Hlumeca, 40 km južno od Praga, početkom januara 1944. prebačen u rejon Kraljeva.

Pošto je sistematskim izviđanjem i ispitivanjem utvrdio da se Vrhovni štab i savezničke vojne misije, kao i druge centralne ustanove NOB-e nalaze u Drvaru, komandant nemačkih snaga na Jugoistoku, general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks uz saglasnost nemačke Vrhovne komande, odlučio je da izvede nameravanu operaciju. Plan operacije je počivao na osnovnoj ideji da se vazdušnodesantnim snagama iznenađaju uskoči u sedište Vrhovnog štaba, da se na prepad uhvati ili likvidira Vrhovni štab s Titom na čelu i time stvori potpuna pometnja i dezorganizacija u redovima NOVJ. Pometnju je trebalo iskoristiti za energično nastupanje kopnenih snaga koncentričnim pravcima prema Drvaru, u cilju dalje dezorganizacije i razbijanja partizanskih jedinica na manje delove, koji bi se potom u manjim grupama progonili i uništavali.

Odlučivši se za operaciju, feldmaršal fon Vajks je 6. maja 1944. uputio direktivu Štabu nemačke 2. oklopne armije, zahtevajući da se operacija po mogućnosti izvede u toku maja. Pri tom je, komandantu 2. oklopne armije stavio na raspolaganje iz svoje rezerve: 202. tenkovski bataljon, 4. puk »Brandenburg« i 92. motorizovani grenadirski puk. Istovremeno je od Operativnog odeljenja Vrhovne komande zatražio da mu za operaciju stavi na raspolaganje 500. padobransko-lovački bataljon u Kraljevu i još neke delove divizije »Brandenburg«. Već 10. maja je obavesthen iz Operativnog odeljenja Vrhovne komande da mu se traženi bataljon stavlja na raspolaganje. Uz to je fon Vajks obavesthen da Hitler pridaje odlučujuć značaj pokušaju da se operacijom Titov štab opkoli i razbije. Tajni naziv za čitavu operaciju bio je »Konjićev skok«, dok su u našoj posleratnoj istoriografiji dejstva koja su zahvatila najveći deo Bosanske krajine, sa težištem na Vrhovni štab u Drvaru, nazvana drvarska operacija.

Poučeni iskustvom da dotadašnjim brojnim napadnim operacijama nikada nisu uspeli da nanesu odlučujući udar i poraz glavnim snagama NOVJ, komandant nemačkih snaga na Jugoistoku upućuje 13. maja posebne instrukcije Štabu 2. oklopne armije u kojima mu ukazuje na dotadašnja iskustva i principe kojih se mora pridržavati u organizovanju i izvođenju operacije. Osam dana potom, 21. maja fon Vajks je dostavio plan operacije »Konjićev skok« nemačkoj Vrhovnoj komandi koja ga je odmah usvojila.

Operacija je planirana u Štabu 2. oklopne armije čije je sedište bilo u Vrnjačkoj Banji. Tu je 17. maja održano savetovanje na kojem su prisustvovali: načelnik Štaba 15. brdskog armijskog korpusa, operativni oficir 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« i operativni oficir komande vazduhoplovstva za Jugoistok. Na savetovanju je rešeno da se neposredno rukovođenja operacijom poveri Štabu 15. brdskog armijskog korpusa pod komandom generala Lajzera. U Štabu korpusa plan je podrobno razrađen i 19. maja dostavljen Štabu 2. oklopne armije, koji ga je, uz manje ispravke usvojio i već 20. maja vratio Štabu korpusa na izvršenje. U toku 19. maja Štab korpusa je sa komandom nemačkog vazduhoplovstva u Hrvatskoj utvrdio plan izvođenja vazdušnog desanta, koordinirano sa dejstvima kopnenih trupa. U toku 20. maja Štab korpusa je utvrdio organizaciju i održavanje veze u toku operacije, a sutradan po pravcima, zatim je izdao borbenu zapovest 373. legionarskoj diviziji »Tigar« i 92. motorizovanom grenadirskom puku, dok je 7. SS brdskoj dobrovoljačkoj diviziji »Princ Eugen« i 105. SS izviđačkom bataljonu zapovest dostavljena preko Štaba 5. SS brdskog armijskog korpusa. Ove esesovske jedinice bile su neposredno potčinjene komandantu 15. brdskog armijskog korpusa u trenutku otpočinjanja napada - 25. maja u 5 časova. Istog dana je i komanda nemačkog vazduhoplovstva u Hrvatskoj izdala zapovesti svojim borbenim i transportnim jedinicama za izvršenje planiranog desanta. Štab 1. puka »Brandenburg« primio je 22. maja avizo naređenje, a zapovest za nastupanje 23. maja.

Vreme početka operacije zavisilo je isključivo od meteoroloških prilika pogodnih za dejstvo avijacije i spuštanje desanta, pa je 20. maja Štab armije samo orijentirno odredio da će operacija početi 25. maja ujutro. Kako je vreme bilo lepo, a nije se očekivalo pogoršanje tokom noći, Štab 2. oklopne armije utvrdio je početak operacije za 5 časova 25. maja i to šifrovano saopštio štabovima 15. brdskog i 5. SS armijskog korpusa u 18,15 časova 24. maja 1944, sa upozorenjem da je moguće dalje odlaganje ako se vreme pogorša.

Za glavni zadatak u operaciji - skok u Drvar - pripreman je 500-padobransko-lovački bataljon u rejonu Kraljeva, jačine 485 ljudi, koji je za ovu priliku pojačan sa još dve grupe jedriličara (ljudstvo prevoženo i spuštano pomoću jedrilica) ukupno 340 ljudi. Jedriličari su početkom marta 1944. stigli na aerodrome Cerklje kod Brežica i Lučko kod Zagreba. Osim toga, bataljon je ojačan i specijalnim diverzantsko-izviđačkim odeljenjem (tzv. Beneševo odeljenje) od 40 ljudi, kojem je bilo pri dato i 6 ljudi iz nemačke vojnoobaveštajne službe Abvera. Prema tome! vazdušnodesantne snage brojale su ukupno 871 vojnika. Ljudstvo padobranskog bataljona, podeljeno u tri grupe, prebačeno je preko Beog' rada vozom i kamionima do polaznih aerodroma. Dve grupe su 21' maja krenule iz Kraljeva i stigle u Novu Gradišku, odakle je jedna grupa upućena na aerodrom Zalužani kod Banjaluke, a druga je produži! u Zagreb i smestila se na aerodrome Cerklje kod Brežica i Lučko kod Zagreba. Treća grupa je 22. maja iz Kraljeva kamionima prebačena na aerodrom Ečka kod Petrograda (sada Zrenjanin).

Plan dejstva ojačanog 500. padobransko-lovačkog bataljona posle prizemljenja u Drvar, razrađen je do najsitnijih podrobnosti pomoću aerofotosnimaka u operativnom odeljenju Štaba 2. oklopne armije. Kada ga je 24. maja odobrio komandant armije plan je dobio snagu borbene zapovesti. Planom su padobraneci i jedriličari podeljeni u borbene grupe kojima je precizno određeno mesto prizemljenja, pravci dejstva i zadaci. Padobraneci (485 ljudi) su podeljeni u četiri borbene grupe: »Plavi« - 100 ljudi, »Zeleni« - 95 ljudi, »Crveni« - 85 ljudi i »2. talas« - 171 vojnika. Komandant 500. bataljona SS kapetan Ripka sa štabom i rezervom, planirao je da se spusti sa borbenom grupom »Crveni« jugoistočno od Šobića groblja. Jedriličari (340 ljudi) su bili podeljeni u šest borbenih grupa »Panter« - 110 ljudi, »Jurišnik« - 50 ljudi, »Bezobzirni napadač« - 70 ljudi, »Hvatač« - 40 ljudi, »Grizač« - 20 ljudi i »Drobilica« - 50 ljudi. Komandant jedriličarskog sastava, kapetan Oto Bentrup bio je istovremeno i zamenik komandanta 500. SS padobransko-lovačkog bataljona.

Po zapovesti komandanta nemačkog vazduhoplovstva u NDH, od 21. maja 1944. za avijacijsku pripremu i podršku vazdušnog desanta, kao i za avijacijsku podršku kopnenim trupama, prikupljena su 222 aparata na aerodromima: Lučko, Ceravci kod Bihaća, Zalužani kod Banjaluke, Pleso i Velika Gorica kod Zagreba. Za transport padobranaca prikupljeno je oko 55 transportnih aviona tipa »JY-52« na aerodromu kod Petrograda (Zrenjanin) i još 40 aparata tipa »JY-87«, takozvanih »štuka« (aparati za obrušavanje), na aerodromu Cerklje kod Brežica. Avioni »JY-87« koji su vukli jedrilice, čim bi ih otkačili i one prešle na planiranje, prelazili su na bombardovanje i mitraljiranje iz obrušavanja.

Prikupljanje kopnenih trupa predviđenih planom operacije za dejstva konvergentnim pravcima ka Drvaru bilo je skopčano sa mnogo teškoća i moralo se vršiti postepeno i dugovremeno. Naime, nemački štabovi nisu imali dovoljno jakih rezervi koje bi nesmetano upotrebili u ovu svrhu, nego su morali postepeno izvlačiti pojedine jedinice već angažovane protiv jedinica NOVJ ili ih skidati sa obezbeđenja komunikacija i prostora. Pošto je ovo bilo skopčano sa puno teškoća to je izvlačenje i pomeranje, kao i grupisanje jedinica na izabranim pravcima počelo još februara 1944, da bi početkom maja uglavnom bilo završeno. Ukupno se prikupilo oko 16.000 vojnika što će se pokazati nedovoljnim za postizanje preambiciozno postavljenih ciljeva. Te snage, podeljene i grupisane po jakim borbenim grupama, nastupale su ovim pravcima:

- 1. puk »Brandenburg«, bez glavnine 3. bataljona, ojačan 1. četom pionirskog bataljona i 11. četom 383. pešadijskog puka 373. divizije, ukupno oko 800 ljudi i grupom četnika, dobio je zadatak da iz rejona Knina nastupa prema Bosanskom Grahovu, a odatle širokim frontom po manjim jedinicama ka liniji Prekaja - Drvar;

- 105. SS izviđački bataljon 21. SS oklopne grenadirske divizije, ojačan SS oklopnom četom, ukupno oko 450 ljudi, imao je da nastupa komunikacijom Livno - Priluka - Čelebić prema Bosanskom Grahovu;

- Izviđački bataljon 369. pešadijske divizije, ukupno oko 300 ljudi, da nastupa preko Priluke prema Glamoču i da kontroliše Glamočko polje;

- 13. SS brdski lovački puk 7. SS brdske dobrovoljačke divizije bez 3. bataljona, ojačan 1. divizionom 7. SS brdskog artiljerijskog puka,

ukupno oko 1.800 ljudi, trebalo je da nastupa iz rejona Vinca i Jajca i izbije u Janj na komunikaciju Jezero-Šipovo, a potom da se probije preko komunikacije Rogolje - Mliništa i posadne dominantne visove zapadno od te komunikacije. Njegov 3. bataljon, ojačan 1. pionirskom motorizovanom četom (bez voda) 7. SS pionirskog bataljona, ukupno oko 700 ljudi, imao je da se, pošto očisti prostor u zahvatu puta Mrkonjić-Grad - Rogolje - Mračaj, prebaci u rejon Carevca;

- 7. SS izviđački bataljon, ojačan vodom 7. SS pionirskog bataljona i jednim izviđačkim odeljenjem 7. SS brdskog bataljona za vezu, ukupno oko 300 ljudi, dobio je zadatak da se iz Mrkonjić-Grada, uz podršku baterije artiljerije, probije zapadno od puta Rogolje - Štrbina i obezbedi prebacivanje već pomenutog 3. SS bataljona 13. SS puka komunikacijom Rogolje - Mračaj - Štrbina prema Carevcu, a on potom da se usmeri u gornji tok Sane;

- Motorizovani štab puka za specijalnu upotrebu, sa oklopnim jurišnim bataljonom 2. oklopne armije i 3. četom 202. oklopnog bataljona, svega oko 1.200 ljudi, imao je da nastupa iz Banjaluke preko Čačevca prema Ključu;

- Pukovska borbena grupa domobranskog 2. lovačkog zdruga (1. lovačka pukovnija ojačana 54. brdskim izviđačkim bataljonom nemačke 1. brdske divizije), ukupno oko 1.800 ljudi neposredno potčinjena Štabu 92. motorizovanog grenadirskog puka da nastupa pravcem Bosanska Krupa - Vrtoče (severozapadno od Bosanskog Petrovca) sa zadatkom da odbaci jedinice 8. krajiške brigade i prodire prema Bosanskom Petrovcu;

- 92. motorizovani grenadirski puk, ojačan 468. oklopnom izviđačkom četom za specijalnu upotrebu, ukupno oko 2.570 ljudi, neposredno potčinjen štabu 15. brdskog korpusa, dobio je zadatak da, odbacujući delove 6. krajiške brigade na prostoru Ripač - Gorijevac - Dubovsko, što je moguće brže nastupa prema Vrtočama i da dođe u vezu sa borbenom grupom koja će nastupati od Bosanske Krupe. Po zauzimanju Bosanskog Petrovca imao je da posadne aerodrom u njegovoj blizini i delom snaga čisti prostor oko Petrovca, a jednim bataljonom bez zadržavanja da nadire prema Drvaru radi sprečavanja izvlačenja jedinica i štabova NOVJ iz rejona Drvara i radi uspostavljanja neposrednog dodira sa 500. SS padobransko-lovačkim bataljonom i borbenom grupom »Vilam«;

- Pionirski bataljon 1. kozačke divizije, bez jedne čete, svega oko 600 ljudi, neposredno potčinjen Štabu 15. brdskog armijskog korpusa, stigao je u Bihać 25. maja ujutro i dobio zadatak da brzo popravi put Bihać - Bosanski Petrovac kako bi omogućio brzo nastupanje motorizovanih delova 92. puka, a potom da osposobi put za neometano kretanje kolona za dotur i evakuaciju;

- Borbena grupa »Lapac« sastava: štapska, 1. i 2. četa izviđačkog bataljona 373. divizije, ukupno 218 ljudi, da dejstvuje pravcem Lapac - Kulen-Vakuf - Vrtoče;

- Borbena grupa »Vilam«, nazvana po pukovniku Vilamu, komandantu 384. pešadijskog puka 373. divizije, nastupajući na glavnom pravcu Srb - Trubar - Drvar, imala je najvažniji zadatak: da se pre mraka

25. maja probije u Drvar, spoji se sa vazдушnim desantom i stavi ga pod svoju komandu, zatim da uništava štabove NOVJ i vojne misije u rejonu Drvara, pretražuje teren a delom snaga produži prema Bosanskom Petrovcu u susret 92. motorizovanom grenadirskom puku. Upravo zbog izuzetne važnosti njenog zadatka Štab 2. oklopne armije je izričito naredio da se ona dobro pojača artiljerijom, minobacačima i mitraljezima. Budući da se ova borbeni grupa tukla sa snagama 6. divizije, koja je ovde predmet opisivanja, to je neophodno podrobnije izneti sastav i plan dejstva borbene grupe.

Borbenu grupu »Vilam« činio je ojačani 384. pešadijski puk 373. legionarske pešadijske divizije »Tigar« sastava: štab puka sa štabnom četom, 1. bataljon bez jedne čete, zatim kompletni 2. i 3. bataljon, 14. četa 384. puka (protivtenkovska artiljerija), 2. četa 373. pionirskog bataljona, 2. motorizovana, 4. i 5. baterija 373. artiljerijskog puka, 2. četa 202. oklopnog bataljona i 373. motorizovana sanitetska četa. Za vezu sa izviđačkom i borbenom avijacijom grupi je dodeljeno odeljenje 63. motorizovanog radio-telegrafskog bataljona vazduhoplovstva. U rejonu Srba ukupno je prikupljeno i u nastupanje prešlo oko 1.500 vojnika i uz njih grupa četnika iz okoline Srba kao vodiči. Na ovaj pravac je posle podne 25. maja prebačena i borbeni grupa »Lapac« koja je u sastavu grupe »Vilam« dalje dejstvovala.

Borbena grupa »Vilam« počela je da nastupa po dobro razrađenom planu, koji je sažeto izgledao ovako: isturenim krilima (po jedna četa), levim prema Gradini (tt. 680) a desnim prema Bogutovcu (tt. 1006), uz podršku dela artiljerije, odlučno napasti i što pre odbaciti delove 2. ličke proleterske brigade sa ovih položaja i time obezbediti bokove glavnim snagama u napadu i daljem prodiranju glavnim pravcem. Glavnina borbene grupe, pešadija, tenkovi, artiljerija i druga teška oruđa i sredstva, sa pionirskom četom na čelu, da nastupa u zahvatu puta Srb - Osredci - Trubar. Pošto slomi dbranu 2. brigade i ovlada rejonom tt. 677 (crkva u Osredcima), a krila osvajanjem Gradine i Bogutovca obezbede bokove, privlači artiljeriju u rejon crkve, odavde, potom, nastavlja da prodire uz podršku artiljerije i pešadijskih pratećih oruđa (topova i minobacača) ka liniji: k. 682 - Lipov vrh (tt. 697) - Vučjak (tt. 793) i to levokrillnim bataljonom preko Vučjaka ka Podvučjaku, a desnokrillnim bataljonom preko Lipovog vrha i k. 682 prema Trubaru. Koncentracijom artiljerijske i minobacačke vatre trebalo je najpre odlučno podržati prodiranje levokrillnog bataljona do zauzimanja Vučjaka, a potom svim sredstvima podržati desnokrillni bataljon u osvajanju k. 682 i Lipovog vrha. Po izbijanju borbene grupe u rejon Trubar - Podvučjak trebalo je da se artiljerija brzo premesti u rejon Lipov vrh i odatle podržava nastupanje pešadije ka Metli (tt. 1264) do ovladavanja planinskim grebenom Kamenica. Kada ovlada ovim grebenom, borbeni grupa »Vilam« obezbeđujući bokove glavninom nastavlja prodiranje stazom južno od Metle i Vrtoče (nešto severnije od Prašćeva vrha) u Drvar.

Plan dejstva borbene grupe »Lapac«, u poslednjem trenutku je izmenjen. Naime, na sastanku u Štabu 15. brdskog armijskog korpusa 24. maja u Donjem Srbu komandant korpusa i komandant divizije došli su do zaključka da je borbeni grupa »Vilam« nedovoljno jaka za zadatak

i da bi izgradnja mosta na Uni k Kulen-Vakufu za nastupanje preko Vrtoča dugo trajala, pa je odlučeno da grupa »Lapac« ne dejstvuje kako je planirano, već da učini demonstrativni napad pravcem Doljani - Martin Brod radi vezivanja snaga NOVJ na tom pravcu (1. brigada) i rastećenja grupa »Vilam« na glavnom pravcu, a potom da se prebaci na pravac Srb - Trubar - Drvar i pojača prodiranje glavnih snaga.

Operacijom »Konjičev skok« zahvaćen je u celosti 1. proleterski korpus (1. i 6. proleterska divizija) i delimično 5. i 8. korpus. Prvi proleterski korpus sa štabom u Mokronogama (jugoistočno od Drvara) zatvarao je sa 1. proleterskom divizijom pravce od Mrkonjić-Grada, Jajca i Livna, a delimično u sadejstvu delova 5. korpusa i pravac od Banjaluke prema Čadavici i sa 6. proleterskom divizijom pravac prema Drvaru od Donjeg Lapca, Srba, Knina i Bosanskog Grahova. Peti korpus, sa štabom u Ribniku, zatvarao je pravce od Bihaća, Bosanske Krupe, Banjaluke i Glamoča i 8. korpus, sa štabom u Tičevu, pravce od Livanjskog polja prema Bosanskom Grahovu i od Knina prema Bosanskom Grahovu.

U Drvaru tada nije bilo operativnih jedinica. U obezbeđenju Vrhovnog štaba i drugih centralnih ustanova NOB Jugoslavije i savezničkih vojnih misija nalazio se samo Prateći bataljon Vrhovnog štaba, sastava četiri pešadijske čete i konjički eskadron - ukupno oko 400 ljudi, 300 pušaka, 50 automata, 30 puškomitraljeza, 7 protivavionskih mitraljeza i tri protivtenkovske puške. U Šipovljanima je bila Oficirska škola Vrhovnog štaba sa 127 slušalaca slabo naoružanih - samo pištolji, poneka puška i automat. U Trnića Brijegu nalazio se tenkovski vod 1. proleterskog korpusa (3 tenka od 9 tona naoružana sa po jednim topom od 20 mm i po dva mitraljeza »breda«, jedna tanketa od 2,5 tone s bacačem plamena i jedna oklopna kola). Bila su tu i dva bataljona Inženjerijske brigade Vrhovnog štaba, gotovo bez naoružanja, a dva su joj bila kod Bosanskog Petrovca i u Potocima. Osim ovih bilo je tu raznih straža i manjih jedinica Komande drvarskog područja i Komande mesta.

Šesta lička proleterska divizija - komandant Đoko Jovanić, politički komesar Dragoslav Mutapović, i načelnik štaba Dušan Dotlić - sastava: tri pešadijske brigade, štabna četa, četa za vezu, inženjerijska četa, brdska baterija 75 mm, intendantura, sanitet sa jednom hirurškom ekipom i kulturna ekipa - ukupno 3.667 ljudi, 331 konj, 2.403 puške, 131 automat, 241 puškomitraljez, 10 lakih i 34 teških mitraljeza, 34 laka minobacača, 12 srednjih minobacača 81 mm, 9 protivtenkovskih pušaka, 1 protivtenkovski mitraljez, 1 protivtenkovski top i 2 brdska topa 75 mm. Brigade su imale po 4 bataljona, prištapske i pozadinske jedinice. Prva brigada je imala oko 1.050 ljudi, dok su 2. i 3. brigada imale po oko 1.100 ljudi. Osim toga, 2. brigada je bila ojačana brdskom baterijom.⁴³¹

Ujutro 25. maja u 5 časova, kada je neprijatelj prešao u nastupanje, 6. proleterska divizija je zatečena u sledećem rasporedu:

⁴³¹) AVII, NOR, k. 15, br. reg. 8/2; k. 371, br. reg. 5/1-5; k. 797, br. reg. 14/2; Arhiv CK SKJ br. 6220. Osnovni podaci o drvarskoj operaciji uzeti su iz knjige Slavka Odića Desant na Drvar, Vojnoistorijski institut, Beograd 1981; Drvarska operacija, VIZ, Beograd 1986.

- Štab divizije sa štabnom četom i četom za vezu u Kamenici, a intendanturom u Bastasima;

- 1. lička proleterska brigada, komandant major Milan Antončić Velebit, politički komesar Bogdan Vujinović, štab u selu Boboljuske, dva bataljona na položajima Očigrije - Martin Brod - Cvjetnić - Krčko Brdo (k. 554), a dva u rezervi u Boboljuskama (odstojanje Drvar - Martin Brod oko 26 km), usmerena prema komunikaciji Donji Lapac - Donja Suvaja;

- 2. lička proleterska brigada, komandant kapetan Dragan Rakić i politički komesar Branko Damjanović, štab u Trubaru, dva bataljona na položajima Gradina (tt. 680) - k. 604 (tt. 667) - Bogutovac (tt. 1006), a dva u rezervi u širem rejonu sela Dolovi, usmerena glavnim snagama prema Srbu a delimično i Tiškovcu (odstojanje Drvar - Srb u pravou liniji oko 25 km). Njoj pridata brdska baterija divizije nalazila se na vaterenim položajima u rejonu Lipovog vrha (tt. 697);

- 3. lička proleterska brigada, komandant major Milan Šijan i politički komesar Gojko Milekić (bio je odsutan pa je dužnost vršio zamjenik komesara Dane Čuić), u divizijskoj rezervi sa štabom u Trubaru i 1. bataljonom u Vaganu, 2. bataljonom u Resanovcima, 3. bataljonom u Podvučjaku i 4. bataljonom u Dugopolju, zaselci Gornji i Donji Babići (odstojanje Drvar - Trubar oko 15 km);

Inžinjerijska četa sa dva vođa osvanula je u Podvučjaku gde je noću⁴³² stigla iz Boboljusaka i divizijska bolnica u Mokronogama.

Vazdušni desant na Drvar i borbe s desantnim snagama

Nad Drvarom i okolinom osvanulo je 25. maja mirno majsko jutro. U Drvaru i na položaju divizije prema komunikaciji noć je protekla mirno, ništa se značajno i zabrinjavajuće nije događalo. Majsko jutro ničim nije nagoveštavalo dramu koja samo što nije počela. I kada je borbena grupa »Lapac« u 5 časova počela napad na 1. brigadu prema Martin Brodu, a borbena grupa »Vilam« na 2. brigadu u Ličkim Osredcima to u Štabu divizije nije izazvalo nikakvu uznemirenost ni zabrinutost. Napad je shvaćen kao uobičajeni neprijatelj ev ispad kakvih je i ranijih dana bilo. Čak ni pojava prvih izviđačkih neprijateljskih aviona u 6.15 časova nad Drvarom nije izazvala zabrinutost. Ali, kada su u 6.35 časova doletele eskadrole bombardera i uz mitraljiranje i besomučno zavijanje »štuka« (bombarderi »JY-87«), obrušile se na grad i okolinu, situacija je postala veoma ozbiljna. Od silnog bombardovanja i rušenja nad Drvarom i okolinom podigla se gusta magla od eksploziva, zemlje i maltera. I taman kada su bombarderi svoj rušilački zadatak privodili kraju, nad Drvarom su se pojavili transportni avioni, u početku četiri po četiri, a u 7 časova počeli su da iskaču padobranci. Situacija je postala dramatična: bilo je jasno o čemu se radi.

Još dok su se padobranci leljali u vazduhu i prizemljivali se, na nebu se pojavilo oko 40 aviona »JY-87« sa jedrilicama. Čim su ih otkacili i one počele da planiraju, »štuke« su prešle na bombardovanje

«2) AVII, k. 797, br. reg. 14/2; k. 799, br. reg. 5/3; k. 802, br. reg. 17/6.

i gađanje ciljeva na zemlji radi podrške spušenom desantu. Dok su se padobranci prizemljivali jedrilice su kružile i planiranjem tražile određena mesta za spuštanje, što je potrajalo. Prve jedrilice su se spustile u 7.10 časova a poslednje oko 15 minuta kasnije. I padobranci i jedriličari, odmah po prizemljenju, energično su pristupali izvršenju zadatka po unapred dobro razrađenom planu. Mada u Drvaru nisu naleteli na operativne partizanske jedinice, oni su se sukobili sa delovima i grupama koje su se tu zatekle, u prvom redu sa jedinicama Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba. Desantnim snagama je trebalo puna dva časa da slome otpor raznih međusobno nepovezanih delova u gradu i okolini, koji su uglavnom izginuli, i da tek oko 9 časova ovladaju Drvarom i neposrednom okolinom na levoj obali reke Unca. U toj neravnoj borbi vazdušnodesantne snage su imale oko 60 poginulih i ranjenih vojnika. Dve jedrilice su vatrom oborene i oko 20 ljudi je izginulo, nekoliko se jedrilica prinudno spustilo a ljudstvo im je stradalo - poginulo ili povređeno.

Pošto su zauzeli Drvar i prostor od reke Unca do Trninića Brijega, Trnjaka, Prnjavora, Šobića glavice (groblje), padobranci su sve detaljno pretresali i ispitivali uhvaćeno mesno stanovništvo gde se nalazi Tito, pokazujući njegovu sliku, ali niko nije hteo ništa da im kaže mada je većina znala za Pečinu. Ginuli su ali odali nisu. Uzani prostor na desnoj obali reke Unca, gde se pod Gradinom (k. 678) nalazila pećina sa Vrhovnim komandantom i najistaknutijim članovima Vrhovnog štaba, padobranci nisu uspeali osvojiti zahvaljujući junačkom otporu delova Pratećeg bataljona i blagovremenoj intervenciji slušalaca Oficirske škole pri Vrhovnom štabu. Oni su, iako slabo naoružani, sprečili prelaz padobranaca na desnu obalu Unca u rejonu k. 613 i tako obezbedili odbranu pećine sa te strane. Već samu po sebi dramatičnu situaciju u Drvaru još je više dramatizovalo uništenje centra veze Vrhovnog štaba, pa je bio lišen veze sa potčinjenim štabovima i uticaja na tok događaja. Silom prilika sve je bilo prepušteno potčinjenim štabovima, njihovom snalaženju i inicijativi. Još u početnom bombardovanju pogođena je telefonska centrala u Drvaru i sve linije ka potčinjenim štabovima bile su pokidane. Ubrzo posle spuštanja padobrancima su pale u ruke radio-stanice, šifre i ostali materijal potreban za rad Odeljenja za vezu Vrhovnog štaba. Neki članovi Vrhovnog štaba (Arso Jovanović i Aleksandar Ranković), pošto su se izvukli iz pećine, uspostavljali su vezu sa štabovima 6. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa preko kurira i tako uticali na situaciju, mada su ovi štabovi primerno samoinicijativno dejstvovali. U trenutku spuštanja desanta jedinice 6. proleterske divizije bile su snažno angažovane u odbijanju napada nemačkih borbenih grupa »Lapac« i »Vilam«, koje su ga počele oko 5 časova, pa je Štab divizije punu pažnju obratio tim zbivanjem, o čemu će kasnije biti podrobno reči.

Kada su se nad Drvarom pojavili padobranci Štabu divizije je bilo jasno šta je cilj neprijatelja i šta je glavni objekat napada. Situacija je sagledavana i cenjena brzo, razborito, bez pometnje i panike. Ubrzo posle 7 časova, iz Kamenice je upućeno operativni oficir divizije sa grupom boraca u Bastašku pećinu, povremeno boravište Vrhovnog komandanta, da mu, ukoliko ga tamo zatekne, predloži da se sa njima prebaci

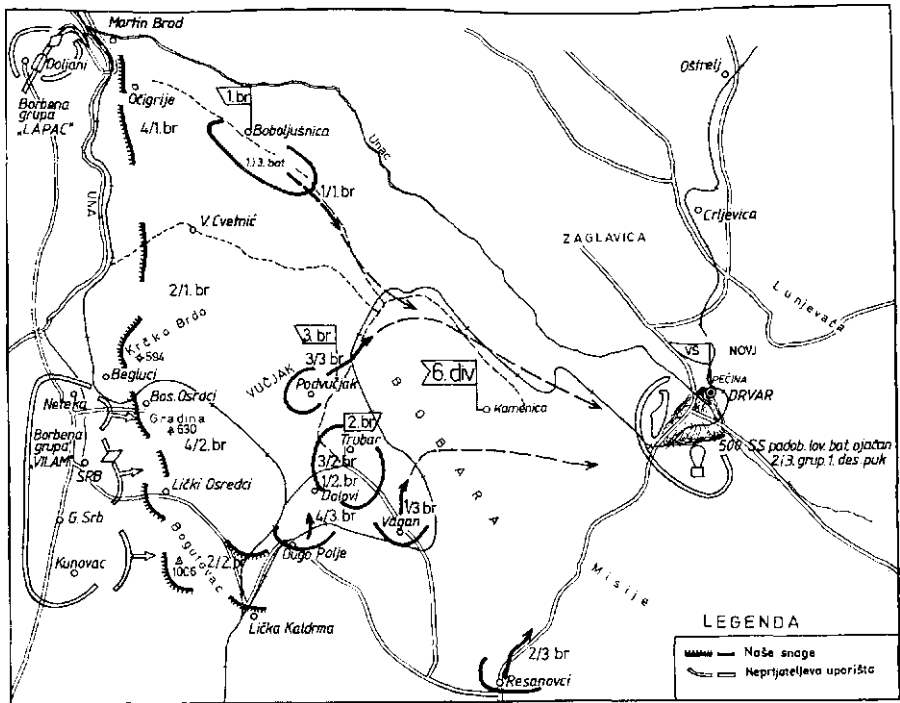
u Štab divizije na Kamenici. Međutim, ispostavilo se da je Vrhovni komandant napustio tu pećinu prethodne večeri i prenoćio u Drvarskoj pećini, gde ga je zatekao i desant.

Nešto posle 7 časova telefonom je naređeno komandantu 3. ličke proleterske brigade, koja je bila u Trubaru, da odmah krene sa brigadom u Drvar. Ispostavilo se, međutim, da su dva bataljona (3-ći i 4-ti), koji su prethodne noći stigli iz rejona Nebljusi - Štrbci, nesposobni za trenutni pokret pa se komandant divizije složio da se odmah uputi odmorni 1. bataljon iz Vagana, koji je u Drvar krenuo oko 8 časova. Približno u isto vreme u Drvar je samoinicijativno krenuo i 2. bataljon ove brigade iz Resanovca (oko 12 km jugozapadno od Drvara). Naime, komandant bataljona Jovo Radaković Šaban i komesar Jovo Babić imali su samo kurirsku vezu sa štabom brigade u Trubaru pa kada su saznali da su padobranci u Drvaru, nisu čekali kurira iz Štaba brigade, već su pravilno ocenili situaciju i smelo rešili da tamo krenu sa bataljonom. Najpre su uputili jednu četvu, da bi ubrzo potom, kada su se bolje obavestili o situaciji, u Resanovcima ostavili samo svoju 2. četvu a sa svim ostalim snagama bataljona požurili u Drvar, gde su oko 11 časova stupili u oštru borbu sa padobrancima. Ostala dva bataljona u Trubaru su se užurbano pripremala za pokret.

Kada je u 8.15 časova Štab divizije primio radio-depešu 1. proleterskog korpusa da sa jednom kompletnom brigadom hitno interveniše u Drvaru, a isto vreme je od načelnika Vrhovnog štaba stigao kurir sa naređenjem da se sve snage divizije upotrebe za uništenje desanta i spašavanje Vrhovnog komandanta, Štab divizije je naredio 3. brigadi da svim snagama, bez obzira na umor jedinica, krene u Drvar. Već oko 9 časova 3. bataljon sa komandantom brigade i prištapskim jedinicama zaputio se prema Drvaru. Ubrzo za njim krenuo je i 4. bataljon iz Dugopolja. Prebacivanjem 3. ličke brigade iz Trubara u Drvar oslabljen je pravac Srb - Trubar - Drvar, gde je ostala usamljena 2. lička brigada u hrvanju sa znatno nadmoćnijom borbenom grupom »Vilam«. Stoga je Štab divizije telefonom naredio 1. ličkoj brigadi na Boboljuskama da dva bataljona odmah uputi u rejon Hrnjadi u rezervu Štaba divizije, kako bi mu se našli radi intervencije u bilo kom pravcu.

Kada je oko 8 časova od načelnika Vrhovnog štaba obavešten u kakvoj je situaciji Vrhovni komandant i da treba što pre da interveniše potrebnim snagama, Štab divizije, nemajući drugih snaga u blizini, formirao je od prištapskih jedinica jedan improvizovani sastav, koji je, po tvrđenju Đoke Jovanića i Slavka Odića, bio jačine oko 30 ljudi sa dva puškomitraljeza i većim brojem automata i pušaka. Po tvrđenjima nekih učesnika taj sastav je bio znatno jači.⁴³³⁾ Ovaj improvizovani sastav

⁴³³⁾ Pukovnik u penziji Đuro Mileusnić, tada zamenik političkog komesarara Inžinjerijske čete divizije, tvrdi: da je njihova četa bez voda (40 ljudi) samoinicijativno iz Podvučjaka stigla u štab divizije, gde je operativni oficir divizije i nju uključio u ovaj sastav. On kaže da je jačina prištapskih jedinica divizije tada iznosila oko 172 borca sa 124 puške, 1 puškomitraljez i 26 pištolja, a kada je pristigao 40 ljudi Inž. čete, ukupno ih je tada bilo 212 ljudi sa 157 pušaka, 2 puškomitraljeza i 30 pištolja. Ovo brojno stanje je možda bilo tačno, ali verovatno da svi nisu mogli biti upotrebljeni u borbi. Ako ova tvrdnja izgleda preterana, isto tako je i tvrdnja da je bilo samo oko 30 boraca jako minimizirana; realno ih je moglo biti znatno više. Ovaj sastav je u borbi imao 2 mrtva i 1 raljenog borca.

Obostrani raspored snaga u drvarskoj operaciji na pravcu Srb - Drvar 25. maja 1944.

bio je prva jedinica 6. divizije koja je stupila u neposrednu borbu sa vazдушnim desantom. On je oko 9 časova krenuo iz Kamenice, spustio se niz Kameničku brinu pokraj Šobatove pećine i nastupao preko Karakašice prema Gromili i Tutušnici. Iz te jedinice izdvojilo se nešto boraca i koji su iz kuća u kojima se nalazio Ekonomski osek Vrhovnog štaba evakuisali razni materijal u Kamenicu. Ostali su iz rejlona k. 601 odbacili jednu jedriličarsku grupu. Zbog efikasne vatre sa Šobića glavice (groblja), privremeni sastav je zadržan i nije mogao dalje da napreduje, pa je zauzeo položaj na padinama Kameničke brine zapadno od železničke pruge odakle se imao dobar pregled Drvarske doline, i tu sačekao dolazak 1. bataljona 3. brigade.

Prvi bataljon 3. brigade krenuvši oko 8 časova iz Vagana preko Prašćeva vrha (k. 1115), stigao je oko 10 časova u Kamenicu gde je od operativnog oficira Štaba divizije dobio zadatak da što pre izbije na liniju k. 743 - tt. 717 i da pre neprijatelja glavniinom posedne k. 601 i okuke Grahovske ceste a jednom četom da se spusti niz Brinu prema crkvi u Prnjavoru.' Bataljon je požurio i izbio je na navedenu liniju, a kada je krenuo ka k. 601 i okukama ceste, neprijateljski prednji delovi su počeli izbijati na k. 601, u nastojanju da posednu Kameničku brinu i spreče upad partizanskih snaga u Drvarsku dolinu. Oko 11 časova, a možda i nešto kasnije, došlo je do žestokog sukoba oko k. 601. U bliskoj žestokoj borbi, prsa u prsa, bataljon je odbacio padobrance sa tog važ-

nog položaja, slomio njihov protivnapad i prisilio ih na povlačenje, pošto su pretrpeli gubitke od 7 mrtvih i više ranjenih vojnika. Nemci su se povukli u Gornje Sabljice i poseli položaj u malom groblju zaustavivši dalje napredovanje 1. bataljona 3. brigade. U tom oštrm okršaju oko k. 601 efikasno je 1. bataljonu sadejstvovala jedna četa 2. bataljona dejstvom u bok neprijatelja. Tom prilikom gotovo ceo Štab 1. bataljona bio je izbačen iz stroja. Ranjeni su komandant bataljona Branko Maljković, politički komesar Jure Brmbolić i zamenik komandanta Nikola Sovilj Nina, a netaknut je ostao samo zamenik političkog komesara Đuro Šainović.

Drugi bataljon 3. brigade, koji je samoinicijativno stigao iz Resanovaca, izbio je u rejon Omar k. 541 i prešao u napad približno kada i 1. bataljon. Njegova 3. četa krenula je prema Trninić Brijegu, dok je 1. četa u to vreme, napadajući prema Trnjaku, efikasno sadejstvovala 1. bataljonu i potisnula neprijatelja. Posle podne je 3. četa 1. bataljona sa Trninić Brijega prodrla prema fabrici celuloze gde je došla u vezu sa delovima Oficirske škole i Inžinjerijske brigade Vrhovnog štaba, koji su napadali od Šipovljana. Potom je 3. četa prodrla u spaljenu fabriku gde je njeno napredovanje zaustavljeno snažnom vatrom iz groblja na Šobića glavici. U to vreme je i 1. četa u sadejstvu sa 1. bataljonom izbila jugozapadno od groblja.

Nema sumnje da je pojava i energično dejstvo jedinica 6. divizije sa pravca Kamenice jako olakšalo odbranu Drvarske pećine. Neprijatelj je bio prisiljen da prebacuje prema njima jače snage koje su mu nedostajale da bi ovladao desnom obalom Unca i pećinom.

U međuvremenu, dok su jedinice 6. divizije pristizale i stupale u borbu, u rejonu Mandića mosta i na levoj obali Unca odvijali su se dramatični događaji. Pošto su osvojili i pretražili Drvar i bližu okolinu - a da Vrhovnog komandanta i Vrhovni štab nisu pronašli - Nemci su po snazi otpora zaključili da se oni nalaze u pećini. Jače snage su grupisali duž ceste kroz Drvar i nešto posle 9 časova su uz snažnu podršku mitraljeza i minobacača energično krenuli ka Mandića mostu u nameri da se dočepaju desne obale Unca. Napad je dočekan snažnom vatrom delova Pratećeg bataljona i u žestokom okršaju odbijen je uz značajne gubitke neprijatelja. Nešto posle 10 časova neprijatelj je nasrtaj na tom pravcu počeo je da popušta. Neprijatelj je odustao od frontalnog napada na Mandića most i pećinu i pomerio je deo snaga na Šobića glavicu (k. 520). Delovi Pratećeg bataljona, Oficirska škola i borci raznih vojno-pozadinskih komandi i ustanova, koji su im se u međuvremenu priključili, čvrsto su držali desnu obalu Unca, uspešno odbijajući sve nasrtaje neprijatelja. Upravo u to vreme, nešto oko 10 časova, počeli su preko Kamenice da pristižu 1. i 2. bataljon 3. brigade, dok je prištapski sastav divizije već bio u borbi. Time se neprijateljeva situacija značajno počela pogoršavati: morao je odvajati snage prema Kamenici i smanjiti pritisak na pećinu, pa je pred njom došlo do zatišja.

Upravo to zatišje je iskoristio Vrhovni komandant da sa ostalim članovima Vrhovnog štaba oko 11.30 časova napusti pećinu i uzbrdicom se uputi na Gradinu (k. 678). Upravo kada se Vrhovni komandant sa pratnjom peo po uzbrdici, nad Drvarom se pojavila jaka formacija ne-

mačkih aviona koji su odmah počeli besomučno da bombarduju partizanske položaje. Bila je to, u stvari, priprema za spuštanje drugog talasa padobranaca. Kada je bombardovanje jenjalo i drugi talas se spustio u 11.50 časova, Tito je izašao na Gradinu i pošto se malo odmorio produžio prema selu Otaševcu. Sa Gradine je neko vreme dvogledom posmatrao kolonu 3. bataljona 3. brigade kako preko Kamenice hita prema Donjem Vrtoču, sa komandantom brigade Milanom Sijanom na čelu.

Drugi talas padobranaca pao je uglavnom jugozapadno od Šobića glavice, s obe strane Grahovske ceste. Ovo značajno pojačanje (171 čovek) nije moglo biti upotrebljeno za osvajanje pećine već za napad na 1. i 2. bataljon 3. brigade. Opet se razvila teška i ogorčena bliska borba u kojoj su padobranci, podržani avijacijom, topovima, minobacačima i mitraljezima, sa Šobića glavice upinjali sve snage da slome i odbace 1. bataljon 3. brigade i ovladaju Kameničkom brinom. U početku su uspevali da bataljon potisnu do polovine Kameničke brine (čija je visina oko 150 metara) ali su ubrzo bili prinuđeni da se povuku iz podnožja Kameničke brine i odustanu od daljih napada, nastavljajući borbu bez dramatičnih okršaja sve do pristizanja 3. bataljona 3. brigade u Vrtoče.

Treći bataljon 3. brigade oko 9 časova je pokrenut iz zaseoka Podvučjak. Kod crkve u Trubaru sačekao ga je komandant brigade sa prištapskim jedinicama pa je pokret odmah nastavljen preko Vagana prema Kamenici, gde je stigao oko 11 časova. Četvrti bataljon je takođe pokrenut iz Dugopolja nešto posle 9 časova i oko 13 časova je stigao u Kamenicu gde je zadržan u rezervi štaba divizije.

Pošto je stigao u Kamenicu, komandant 3. brigade je uz saglasnost komandanta divizije uputio 3. bataljon da se niz Kameničku brinu spusti u Donje Vrtoče, pa da otuda sa severozapadne strane napadne neprijatelja u rejonu Mandića mosta i raskrsnice puteva. Bataljon je pod dejstvom neprijateljske avijacije stigao u Donje Vrtoče do nemačkih jedinica u rejonu Moračinih brežina. Njemu se uz put priključio deo ljudstva iz sastava prištapskih jedinica divizije, koje su do pristizanja 1. bataljona držale položaj u rejonu Stevikuća gaja. Stigavši u Donje Vrtoče, 3. bataljon se pod neposrednom komandom komandanta brigade razvio i krenuo prema Drvaru. Uprkos dejstvu avijacije i gubicima, 1. četa je oko 14 časova stigla do Unca, preko Zorića mosta prešla je reku i desnom obalom produžila prema Mandića mostu (pred pećinom) u Drvaru. Za to vreme se 3. četa kretala južnije, prema gornjim Vrtočama, dok se 4. četa (prateća) sa komandantom brigade i četom za vezu kretala pozadi pešadijskih četa. U to vreme sa bataljonom se nalazio i komandant divizije požurujući jedinice u napadu pošto je smatrao da je Tito još u pećini, iako je već bio na putu prema Otaševcu.

Nastupanje 3. bataljona iz Donjih Vrtoča ugrozilo je nemačke snage angažovane u borbi protiv 1. i 2. bataljona 3. brigade. Stoga komandant padobranskog bataljona ostavlja prema njima samo deo snaga u podnožju Kameničke brine, a deo snaga prebacuje prema 3. bataljonu da organizuju odbranu zapadno od Grahovske ceste i obezbede bok bataljona sa pravca Vrtoča. Ostalim snagama zaposeo je i branio raskrsnicu puteva, glavni put kroz Drvar do Novakovića mosta, Golubić i Trninić

Brijeg. Dok su 1. i 2. bataljon 3. brigade nastojali da sa padina i iz podnožja Kameničke brine odbace neprijateljske delove, neprijatelj je pod zaštitom avijacije užurbano pregrupisavao snage radi odbrane. Istovremeno je angažovao pohvatane Drvarčane da kopaju rovove i utvrđuju položaje na Šobića glavici u rejonu k. 520.

Zapadno od Grahovske ceste, prema Vrtočama, padobranci su odbranu organizovali na liniji: Gornji Sabljići - Donji Sabljići - Arsići - Ševića potok - Bosnića breg isturivši izvesne delove kod crkve na Spasovini. S položaja kod spasovske crkve i Bosnića brega oni su mitraljeskom vatrom efikasno kontrolisali teren prema Donjim Vrtočama čime su jako otežali nastupanje 3. bataljona u zahvatu puta Bastasi - Drvar, naročito njegove desnokrilne čete. Treća četa 3. bataljona, u nastupanju putem Bastasi - Drvar, oko 16.40 časova izbila je kod Komande Drvarskog područja, oko koje su Nemci iskopali rovove i poseli ih sa dva mitraljeza. U to vreme je 1. četa 3. bataljona desnom obalom Unca bez otpora stigla do Mandića mosta, odakle je jedan vod produžio prema Drvarskoj pećini i uspostavio neposredni dodir sa delovima Pratećeg bataljona, a dva su voda preko mosta prešla na levu obalu i krenula prema raskrsnici puteva gde se neprijatelj uporno branio. Toj četi se odmah priključilo i nešto boraca Pratećeg bataljona, da bi joj se krajem dana priključio i ceo vod. Uz podršku minobacača sa Šobića glavice, padobranci su u rejonu Komande područja pružali snažan otpor, pojačavajući ga delovima povučanim iz grada. U oštroj i beskompromisnoj borbi 3. bataljon je uspeo da savlada otpor Nemaca i ovlada Komandom područja, prinudivši ih da se povuku u rejon raskrsnice puteva.

Uprkos snažnom bombardovanju i mitraljiranju avijacije jugozapadno od Trininića Brijega, 1. i 3. četa 2. bataljona su produžavle nastupanje i potiskivanje neprijateljskih borbenih grupa. Prva četa je u jugoistočnom delu Drvar Sela došla u dodir sa grupom boraca 2. voda 4. čete Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba, koji je tu obezbeđivao britansku i američku vojnu misiju. Oni su obavestili četu gde su padobranci pa je četa posela položaj prema Dražici i Trnjaku. Treća četa 2. bataljona se teško probijala i sporo kretala, da bi izbegla jako tučeni brisani prostor, pa je preko Omara tek oko 16.30 časova izbila u zaselak Banjčevo Brdo, oko 500 m južno od Trininića Brijega. Kada su se sa Banjčevog Brda pojavili partizani, neprijatelj je prema njima organizovao odbranu. U ogorčenoj borbi pod pritiskom 3. čete od Banjčevog Brda i voda 1. čete od Kunjedića kuća neprijatelj je odstupio preko pruge i poseo položaj s njene zapadne strane. Treća četa je potom produžila nastupanje i ušla u spaljenu fabriku celuloze, gde se povezala sa delovima Oficirske škole i Inženjerijske brigade Vrhovnog štaba koji su nastupali sa desne obale Unca i od Šipovljana.

Dok su delovi Pratećeg bataljona pred Pećinom vodili ogorčenu borbu kod Mandića mosta braneći pristup Pećini, polaznici Oficirske škole su u oštroj borbi sprečili padobrance da se prebace na desnu obalu Unca preko Novakovića mosta u rejonu k. 613. Time su oni sprečili neprijatelja da se pojavi bočno delovima koji su branili pristup pećini frontalno od Mandića mosta. Odbivši napad neprijatelja, oni su poseli položaj duž pruge jugoistočno od pećine, uspostavili čvrstu vezu sa

delovima pred pećinom i sigurno obezbedili njihov levi bok. Posle toga borba se vodila na odstojanju, uglavnom međusobnim prepucavanjem bez dramatičnih sukoba, sve do 16.40 časova kada je Oficirska škola na celom frontu prešla u napad, izbila na levu obalu Unca i potisnula neprijatelja iz tih delova grada, uspostavivši dodir sa 3. četom 2. bataljona 3. brigade.

Oko 17 časova tri bataljona 3. brigade, Oficirska škola i delovi Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba držali su sve prilaze Drvaru i postepenim potiskivanjem padobranskih i jedriličarskih grupa stezali obruč oko njih. U to vreme 4. bataljon 3. brigade još se nalazio u rezervi u Kamenici. Iz Hrnjadi je oko 16 časova u rejon Drvara stigao i 1. bataljon 1. ličke brigade. No, komandant divizije još nije ubacivao bataljon u borbu jer je po naređenju Štaba korpusa, primljenom u 15 časova, pripremao odlučujući napad na neprijateljev desant, kako se to vidi iz depeše Štaba divizije poslate korpusu u 16 časova. Pošto je u to vreme Vrhovni štab već bio evakuisan a evakuisana je bila i njegova arhiva i sve ostalo što neprijatelju nije palo u ruke, objektivno su prestali razlozi za dalje jurišanje na vazdušnodesantne snage. Pravilno i celishodno je bilo odmah obustaviti napad i povući snage. Ali tako nije postupljeno. Očigledno, pogrešilo se u proceni odnosa snaga i situacije. Pošto je neprijatelj i brojno bio jači od 3. brigade ojačane 1. bataljonom 1. brigade a uz to i neuporedivo bolje opremljen i naoružan, to ustinu nisu postojali realni uslovi za njegovo uništenje. No, bez obzira na situaciju i obostrani odnos snaga, odluka je pala i uporan napad se nastavljao.

Pritisnut sa svih strana, vazdušni desant se postepeno povlačio u rejon Šobića glavice, zadržavajući nastupanje partizanskih jedinica i užurbano vršeći pripreme za odbranu od napada koje je očekivao u toku noći. Pošto je 3. četa upala u fabriku celuloze, njeno dalje napredovanje prema neprijatelju je privremeno zaustavljeno. Prva četa 2. bataljona je nastupala iz Drvar Sela prema groblju zapadno od Đapinih kuća, a sa njome i neki delovi Inžinjerijske brigade koji su se uspeli prikupiti posle jutrašnjeg rastura pri neorganizovanom povlačenju iz grada. Oni su kod Kninske kapije produžili prema Radničkoj koloniji da bi se u rejonu Gradske bolnice povezali sa delovima Oficirske škole. Potom su zajedno nastupali glavnom ulicom kroz Drvar, sve dok ih iza železničke pruge neprijatelj nije zaustavio snažnom vatrom. Iz rovova, iskopanih po brežuljcima zapadno od železničke pruge, neprijatelj je pružao snažan otpor, ali je ipak pod pritiskom 2. bataljona 3. brigade i delova Inžinjerijske brigade prisiljen na povlačenje u rejon Šobića glavice, napustivši Trnjak.

Valja uočiti da je komandant 500. SS padobransko-lovačkog bataljona, SS kapetan Ripka, veoma vešto i smišljeno upravljao dejstvima svojih jedinica, ne praveći gotovo nijedan veći taktičko-organizacijski propust u odbrambenim dejstvima u toku dana, mada je trpeo ogromne gubitke. Kada su prepodne, pristigli i stupili u borbu bataljoni 6. divizije, neprijatelj je počeo da gubi inicijativu i na izvesnim pravcima prelazi u odbranu, izgubivši pri tom mogućnost za pojačanu koncentraciju snaga radi daljih napada i osvajanja pećine. On se uporno branio nastojeći da što duže zadrži što veći prostor radi mogućnosti manevri-

sanja po unutrašnjim pravcima. Neprijatelj je nastojao da u rejonu Šobića glavice, kao taktički najjačoj tački za odlučujući otpor, izgradi čvrst čvor za odbranu u vidu »ježa«. Severoistočna i jugoistočna strana Šobića glavice bila je opasana jakim betonskim zidom, koji je sam po sebi činio pouzdan zaklon od pešadijskog streljačkog oružja. Na severozapadnoj i jugozapadnoj strani, koje su bile otvorene, pohvatani Drvarčani su tokom dana pod prinudom iskopali rovove, mestimično i punog profila. Mnogobrojni nadgrobni spomenici od kamena bili su takođe, iskorišteni kao zakloni od vatrenih dejstava. Valja pomenuti da je tu, kao i na drugim mestima, bilo i zaklona koje su izradile jedinice 6. divizije dok su tokom marta i aprila neposredno obezbeđivale Drvar u očekivanju napada.

Posle povlačenja borbenih grupa sa Golubića, Trnjaka i Trnić Brigada kapetan Ripka je pojačao položaj duž jarka zapadno od Grahovske ceste. Borbenoj grupi u podnožju Kameničke brine i Prnjavora, gde je bila prikovana pred 1. bataljonom 3. brigade, naredio je da se povuče na Šobića glavicu. No, ona se danju nije mogla pomerati bez teških gutitaka, pa se povukla tek oko 20 časova, pod zaštitom mraka.

U vreme dok je 3. bataljon vodio borbu oko raskrsnice puteva u severozapadnom delu grada, privučen je 4. bataljon iz divizijske rezerve (oko 130 boraca) i uveden u borbu desno od 3. bataljona. Nakon najnužnijih priprema 3. lička brigada je svim snagama prešla u energičan napad na liniji Prnjavor - raskrsnica puteva. Jedna četa 1. bataljona napadala je sa jugozapadne strane Prnjavora, a jedna četa 4. bataljona ojačana sa dva laka minobacača sa zapadne strane Prnjavora. Međutim, dok su se one pripremale za napad bila je noć pa se nemačka borbeno grupa iz Prnjavora već bila povukla, tako da su zahvaćeni samo njihovi zaštitni delovi. Za oko petnaestak minuta čete su očistile selo i neprijateljske zaštitne delove naterale na neuredno povlačenje. U to vreme je i 3. bataljon uz pomoć minobacača i dva »džon-bula« (reaktivni minobacač), savladao žestok otpor borbene grupe oko raskrsnice puteva, izbacio je iz zidina spaljenih kuća i poseo Bosnića breg. Potom je u žestokoj borbi odbio protivnapade Nemaca - koje su preduzimali da bi povratili izgubljene položaje oko raskrsnice. Ne uspevši u tome u neredu i na brzinu su se povlačili na Šobića glavicu. Tom prilikom neprijatelj je (kod Marićeve kuće), pored ostalog, ostavio ispravan minobacač sa većom količinom municije. U okršaju oko raskrsnice teško je ranjen i komandant 3. brigade Milan Šijan, koji je evakuisan na Kamenicu gde je podvrgnut hirurškoj intervenciji. Dalje komandovanje brigadom nastavili su načelnik štaba D Mitar Zaklan i zamenik političkog komesara Dane Čuić, koji je i inače obavljao dužnost komesara.

Rastrojivši neprijatelja oko raskrsnice i Marićeve kuće 3. i 4. bataljon su nastavili nastupanje i njegovo gonjenje prema Šobića glavici. Pošto je pao mrak, neprijatelj je pregledan i brisan teren neprekidno osvetljavao raketama, pa je efikasnom mitraljeskom i minobacačkom vatrom zaustavio bataljone u nastupanju. Istovremeno su 1. i 2. bataljon sa istočne i jugoistočne strane, kojima su se pridružili i neki delovi Inžinjerijske brigade Vrhovnog štaba, proterali neprijateljske delove od pravoslavne crkve i sve zbili na Šobića glavicu. Tako se samouvereni

i oholi neprijatelj, koji je sa toliko ambicija 25. maja ujutro iznenada uskočio u Drvar, uveče našao sa ogromnim gubicima zbijen na mali prostor Šobića glavice, prinuđen da se bori za opstanak.

Radi pojačanog napada na Šobića glavicu među bataljone 3. brigade uveden je i 1. bataljon 1. ličke brigade, pa se oko neprijatelja našlo pet ličkih bataljona ukupne jačine oko 700 boraca, što je bilo manje od brojnog stanja neprijatelja bačenog u Drvar. Sa severoistoka, od Mandića mosta, napadao je 1. bataljon 1. brigade, od Bosnića Brega sa severe 3. bataljon 3. brigade, desno od njega sa severozapada od Prnjavora preko k. 541, 4. bataljon, a sa istoka iz pravca fabrike celuloze 2. bataljon (bez čete) 3. brigade.

Posle kratkih improvizovanih priprema, u 23. časa je svih pet bataljona jednovremeno prešlo u napad uz podršku nevelikog broja lakih i srednjih minobacača sa malo municije, koji su tukli groblje koncentričnom vatrom. Neprijatelj je, međutim, raketama dobro osvetljavao ceo prostor masovnom vatrom iz automatskog oružja i uz obilje municije (dva puta mu je u toku dana bacana iz aviona) taj napad odbio, mada su neke grupe boraca mestimično uspevale da dođu do rovova i ubace ručne bombe u njih. Posle neuspelog juriša streljački strojevi bataljona su se povukli malo unazad u zaklone i borba se produžila. Oko 1 čas 26. maja 3. i 4. bataljon su ponovo pokušali juriš, ali bez uspeha. Posle toga je neprijatelj na pravcu 4. bataljona u dva navrata pokušavao protivnapade, koji su takođe bili odbijem. U 2 časa 26. maja opet je svih pet bataljona pokrenuto u juriš, ali je i taj bio slomljen i odbijen. No, još nije bilo realne i trezvene odluke o prekidu koju je morao da donese komandant divizije, pošto je bio na licu mesta.⁴³⁴ Iluzije i privid u mogućnosti uspeha još nisu bili razbijeni, pa je poslednji juriš sa svih pet bataljona izveden u 3.30 časova 26. maja i opet je usledio potpuni neuspeh. Tek tada je u jedinice stigla jedino ispravna odluka - napad se obustavlja i jedinice se povlače iz drvarske doline. Iako je svitalo, sve jedinice su povučene bez poteškoća.

Prvi bataljon 1. ličke proleterske brigade imao je 2 poginula, 4 ranjena i 1 nestalog i odmah je upućen u sastav svoje brigade, prema Boljuskama. Od 3. ličke proleterske brigade 2. bataljon je vraćen u Resanovce, 3. i 4. bataljon su se povukli na Kamenicu, a 1. bataljon na liniju k. 601 - k. 745 - k. 541 (ispod Rastove glave). Kako se u 6 časova u Kamenici pojavila ojačana 1. četa Izviđačkog bataljona 373. divizije, koja je bila u prethodnici borbene grupe »Vilam«, to je ona s leđa napala 1. bataljon koji se potom uz pomoć 3. bataljona izvukao i povukao u Misije ka Paležu (k. 1232), a neprijateljska izviđačka četa je produžila i u 7 časova se spojila sa ostatkom desantnih snaga u Drvaru. Time je borba jedinica 6. divizije sa vazdušnim desantom bila završena, mada su raznovrsna dejstva oko Drvara produžena i narednih nekoliko dana.

U izveštaju Štaba 3. brigade od 4. juna 1944. dati su ukupni gubici brigade u borbama oko Drvara od 25. do 30. maja i oni iznose: 24 po-

⁴³⁴> Na ovu konstataciju Đoko Jovanić (kao recenzent ove knjige), stavio je primedbu autoru: da je u odluku o prekidu dejstava doneo još uveče posle konsultacije sa načelnikom Vrhovnog štaba, ali da ona nije prenesena jedinicama. Ako je tako zašto nije obezbeđeno da se odluka prenese i sprovede u jedinicama, već su ostavljene da krvare uzaludno celu noć.

ginula i 46 ranjenih boraca, među njima i komandant brigade i komandant i politički komesar 1. bataljona. U Operacijskom dnevniku divizije stoji da je bilo i 15 nestalih. Ovi gubici su gotovo u celosti gubici iz borbe sa desantom, jer narednih dana nije bilo oštih sukoba pa ukoliko je i bilo gubitaka oni su bili minimalni.⁴³⁵» Zaplenjeno je: 1 minobacač 81 mm sa 120 mina, 8 puškomitraljeza »šarac«, 7 automata (šmajsera), 3 puške, 190 raznih pištolja, 25.000 metaka, 45 ručnih bombi i ponešto ostale opreme.

Neprijateljevi gubici u Drvaru bili su znatno veći. Padobranski bataljon od 485 ljudi (koliko je spušetno u Drvar) imao je: 61 poginuo, 205 ranjenih i 11 nestalih. O gubicima jedriličara nema izričitih podataka ali se iz dokumenata može razabrati da su imali 73 poginula, jer je u zajedničkoj grobnici u Drvaru sahranjeno ukupno 134 nemačka vojnika. Iz nemačkih dokumenata proizilazi da je od 871 vojnika, koliko ih je spušteno u Drvar, 529 izbačeno iz stroja, od toga 145 mrtvih i 384 ranjena.⁴³⁶

Dvodnevne žestoke odbrambene borbe 2. brigade na pravcu Srb-Trubar-Drvar

U zoru 25. maja 1944, 2. lička proleterska brigada se našla prema Srbu u razvijenom borbenom poretku i punoj borbenoj gotovosti. Na položajima i u okolini vladao je potpuni mir. Većina boraca je onako skrupčana po grupicama, spavala ili dremuckala. Samo su stražari i osmatrači bili budni, ali ništa zabrinjavajuće nisu primećivali. Mada se već nekoliko dana znalo da se jače nemačke snage zadržavaju i prikupljaju u Srbu, u tom trenutku nije bilo nikakvih znakova da brigada neposredno stoji pred jednim od najdramatičnijih okršaja koje je do tada vodila.

Druga lička proleterske brigada (ukupno oko 1.100 boraca) našla se sa 4. bataljonom na prvoj liniji odbrane u rejonu sela Osredci, sa prednjim krajem odbrane na liniji: zapadne padine Gradine (tt. 680) - k. 604 - tt. 667 i zadatkom da spreči prodor neprijatelja preko Osredaka prema Trubaru. Borbeno osiguranje je imao na Međeđaku (tt. 649). Desno je trebalo da održava vezu sa delovima 1. brigade prema Cvjetniću, a levo sa 3. bataljonom prema Dolovima. Prvobitno je težište odbrane imao na levom krilu u rejonu tt. 667, sa 3. četom na Gradini. Na prednjem kraju odbrane bili su mestimično pojedinačni streljački zakloni i mitraljeska gnezda. Cesta Srb - Osredci bila je ponegde minirana i zaprečena.

Levo od 4. bataljona 2. bataljon je imao 3. četvu na položajima Bogovac (tt. 1006) - Gologlav (k. 1010) sa borbenim osiguranjem isture-

⁴³⁵ Zb. IV-25, d. 111, 137; IV-26, d. 23; AVII, k. 497, br. reg. 14/3, k. 371, br. reg. 8/5. U završne borbe u Drvaru 25. maja u veče Slavko Odić u knjizi Desant na Drvar, uvodi u borbu i 1. bataljon 3. dalmatinske brigade (str. III) > ^{dok} ^š ^a ^{na} svojim skicama br. 9 i 10 ne prikazuje. Međutim, komandant 3. brigade Milan Sijan u svom prilogu u knjizi Drvarska operacija, to uverljivo osporava dopuštajući da se ovaj bataljon pojavio u blizini Drvara tek 26-og ujutro. Objektivno sudeći izgleda da je Sijan u pravu. Uostalom kada je štab 3. brigade sa dva bataljona noć 26/27. maja iz Kamenice prelazi u Vidovo selo i Musić tamo je zatekao ovaj bat^a(j^on iz 9. divizije.

⁴³⁶) Slavko Odić, Desant na Drvar, (Vojnoistorijski institut) Beograd 1981, str. 274-275.

nim na liniji k. 490 - k. 682, severoistočno od Kunovca; 2. četu u rejonu železničke stanice Trubar radi zatvaranja i kontrolisanja puta i pruge prema Kaldrmi i 1. četu u bataljonskoj rezervi u Dolovima (trubarski). Bataljon je bio ojačan protivtenkovskim i minerskim vodom prateće čete brigade. U brigadnoj rezervi nalazio se 1. bataljon u Dolovima. Pošto se u sastav brigade vratio 23. maja uveče, 3. bataljon smešten je u rejonu severno od Dolova, takođe u brigadnoj rezervi, da bi se u slučaju potrebe ubacio u međuprostor između 4. i 2. bataljona i da zatvori put Srb - Trubar i dalje pravac prema Drvaru. Divizijska brdska baterija (dva topa), pridata brigadi, nalazila se na vatrenom položaju u rejonu Lipovog vrha (tt. 697) i zadatkom da podrži odbranu snaga na glavnom položaju, uglavnom 4. bataljona. Štab brigade, komandant kapetan Dragan Rakić i politički komesar Branko Damjanović, sa prištapskim delovima nalazio se u grupi kuća oko 300 metara istočno od trubarske crkve (k. 630).

U rejonu Srb - Suvaja pred brigadom je stajala, spremna za napad, nemačka borbena grupa »Vilam« od oko 1.500 vojnika, bez pozadinskih osplužujućih delova. Odnos snaga u živoj sili bio je najmanje 2:1 u korist neprijatelja, a u tehnici - artiljeriji, minobacačima, avijaciji i obilju municije neuporedivo veći.

Rano izjutra 25. maja, komandant borbene grupe »Vilam« uputio je iz Kupirova pravcem Kunovac - Bogutovac (tt. 1006) jednu četu 1. bataljona 384. puka, a drugu četu istog bataljona pravcem D. Suvaja - Neteška - Gradina (tt. 680), sa zadatkom da zbace delove 2. brigade sa Gradine i Bogutovca i da obezbede krila i bokove glavnini, koja je nastupala cestom Srb - Osredci. Borba je počela oko 5 časova. Ispred glavne borbene grupe kretala se 2. četa pionirskog bataljona 373. divizije sa zadatkom da čisti put od mina i prepreka i omogući prolaz oklopnim i motornim vozilima. Na vatretnim položajima u rejonu Srba nalazile su se 4. i 5. baterija 373. artiljerijskog puka, u gotovosti da stupe u dejstvo i podrže napad pešadije.

Kada je 3. bataljon 384. puka pred zoru krenuo iz Donje Suvaje prema Srbu radi ulaska u glavninu borbene grupe, odmah po prelasku Une odvojila se njegova 11. četa i skrenula ulevo sa zadatkom da učini demonstrativni ispad u pravcu Krčkog brda (k. 542), gde su se nalazili delovi 1. brigade, radi olakšanja napada i prodora glavnih snaga borbene grupe »Vilam«. Međutim, usled nepovoljne situacije na glavnom pravcu, ona je odatle brzo prebačena preko Rađenovića Župe u sastav glavnih snaga, pa je stigla da učestvuje u žestokim borbama za osvajanje tt. 667 (osredačka crkva).

Znajući za neprijateljevo grupisanje i očekujući njegov napad, 4. bataljon i delovi 2. bataljona 2. brigade na prednjem kraju odbrane bili su u punoj opreznosti i borbenoj gotovosti, sa pooštrenim merama obezbeđenja, izviđanja i osmatranja, pa je i nastupanje neprijatelja za vreme otkriveno. Bobrena osiguranja na Međeđaku i severoistočno od Kunovca odlučno su prihvatila borbu i u početku usporila i zakočila nastupanje neprijatelja. Bobreno osiguranje 2. bataljona severoistočno od Kunovca je veštīm korišćenjem terena i ponekim protivnapadom usporavalo i zaustavljalo neprijateljski napad, postepeno se povlačeći u sa-

stav čete ka tt. 1006. Borbeno osiguranje 4. bataljona na Međeđaku (tt. 649) povuklo se tek kada je neprijateljska artiljerija zasula brdo vatrom i uništila jedno mitraljesko gnezdo.⁴³⁷⁾

Kada je glavnina borbene grupe »Vilam« prešla u snažan napad prema tt. 667, odnosno osredačkoj crkvi, 4. bataljon je već pomerio glavninu svojih snaga u ovaj rejon (tt. 668 - k. 604). Odmah je došlo do žestokog sudara, obostrano protkanog naizmeničnim jurišima i protivnapadima. Dve čete 4. bataljona, ojačane sa nekoliko mitraljeza, slamale su i nekoliko puta odbijale juriš dva neprijateljska bataljona frontalnom i bočnom vatrom i protivnapadima, uništivši pri tom i jedna oklopna kola direktnim pogotkom minobacača.

U međuvremenu je izvršen vazdušni desant na Drvar, o čemu je Štab 2. brigade obavestio zamenik političkog komesara 3. brigade, čiji se štab takođe nalazio u rejonu Trubara a njegovi bataljoni su već, po naređenju Štaba divizije, kretali prema Drvaru. On je štabu brigade preneo i kategorično naređenje Štaba divizije da pravac Srb - Trubar - Drvar mora braniti po svaku cenu, da neprijatelj ni pod kojim uslovima ne sme proći u Drvar. Štab brigade je upoznao štabove bataljona sa tim naređenjem zahtevajući od njih da posednute položaje brane po svaku cenu. U to vreme na frontu od Gradine do Bogutovca neprijatelj, uprkos višestrukoj nadmoćnosti i masovnoj artiljerijskoj i minobacačkoj vatrenoj podršci, nije uspevao da pomeri 4. bataljon sa prvobitnog položaja. Krilne jedinice, na Gradini (3. četa 4. bataljona) i u Bogutovcu (3. četa 2. bataljona), čvrsto su držale svoje položaje i onemogućile krilnim jedinicama borbene grupe »Vilam« da ih zauzmu i olakšaju prodiranje glavnih snaga. Tako je siloviti neprijateljski napad u početku ukočen na celom frontu. Glavnina mu je bila prikovana oko puta i od frontalne i bočne vatre trpela je gubitke, a uspeha ni posle više od dva časa borbe nije bilo. Svojim uistinu junačkim držanjem i otporom 4. bataljon - oko 150 boraca, koliko ih je najviše moglo biti u neposrednoj borbi na celom frontu - je u početku jako zamrsilo i u krajnjem do neuspeha doveo neprijateljske planove o brzom prodoru u Drvar.

U tako nepovoljnoj situaciji, na komandno mesto borbene grupe »Vilam« stigao je i komandant 373. divizije, general-major Karl Herman Aldrian, sa svojim operativnim oficirom i preuzeo neposrednu komandu. Zbog značaja ovoga pravca u Srb, da bi tu intervenisao, stigao je i komandant 15. brdskog armijskog korpusa, general-lajtnant Lajzer, sa svojim operativnim oficirom. Nakon toga, pod neposrednim nadzorom komandanta divizije, pukovnik Vilam je brzo sredio snage i koncentrisao oba pešadijska bataljona na frontu od tt. 667 (crkve) pa do grupe kuća južno k. 604, i uz snažnu podršku tri artiljerijske baterije i svih minobacača odlučno krenuo u proboj. Putem, i levo od puta u napad je bio upućen 3. bataljon, a levo od njega, do grupe kuća, napadao je 2. bataljon 384. puka.

Ponovo je došlo do ogorčene borbe. Otpor 4. bataljona bio je uporan, krajnje žilav i odsudan, uprkos uraganskoj vatri artiljerije i minobacača koja ga je nemilosrdno zasipala. U zahvatu puta prema crkvi na-

«7) VII k. 797, br. reg. 15/2, 14/2, 4-4, 4/4-4; k. 799, br. reg. 6/5, 18/6; k. 801, br. reg. 10-8, 9-8, 12/9 I, 15/9-1.

padala je 11. i 12. četa 3. bataljona 384. puka, sporo i teško lomeći otpor delova 4. bataljona. Rasplamsala se ogorčena borba oko pojedinih tačaka i kuća u Osredcima, gde su četnici uhvatili dva borca 4. bataljona i odmah ih streljali. Najzad, uz mnogo napora, neprijatelj je uspeo da potisne delove 4. bataljona i da oko 8 časova ovlada rejonom crkve, odnosno tt. 667 u Osredcima. I ostale snage 3. bataljona i 2. bataljona 384. puka uspele su da potisnu 4. bataljon i izvrše svoje zadatke.

Budući da je bio u znatnom zakašnjenju komandant 373. divizije, ne čekajući osvajanje Gradine i Bogutovca i privlačenje teške artiljerije u rejon tt. 667 (kako je planirano), naredio je da 3. bataljon desno a 2. bataljon levo odmah produže nastupanje ka liniji k. 682 - Lipov vrh (tt. 697) - Vučjak (tt. 793). Bataljoni su odmah po vodnim kolonama prešli u nastupanje. Iz rejona tt. 667, ukrncani u kamione, upućeni su seoskim putem Osredci - Dugo Polje 2. četa pionirskog bataljona, 14. četa 384. puka, 2. četa 202. oklopnog bataljona, 2. artiljerijska motorizovana baterija i bojna komora.

Pošto je razbijen u rejonu Osredaka, 4. bataljon 2. brigade gonjen pokretom i snažnom i efikasnom mitraljeskom vatrom 12. čete 3. bataljona 384. puka, odstupio je po delovima prema Lipovom vrhu, ali nije uspeo da ga posedne već je nateran da se povuče u pravcu Vučjaka, gde se u toku dana prikupljao i zadržao. Uistinu, čete i borci 4. bataljona, ostali bez municije i hrane (rezervi za popunu nije bilo), gladni i dokraja iscrpljeni u višečasovnoj borbi, više nisu ni bili sposobni za ozbiljniji otpor.

Bez obzira na povlačenje 4. bataljona, njegova 3. četa, pod komandom poručnika Nikole Štetića, i dalje je čvrsto držala i uporno branila Gradinu od nasrtaja 1. čete 2. bataljona 384. puka. Mada se našla na levom boku neprijateljevog nastupanja, pritisnuta frontalno od nadmoćnijih snaga 3. četa nije mogla da ugrožava njegov bok i utiče na njegovo nastupanje. Tek pošto se povukla sa Gradine, neprijatelj je u 11. 50 časova uspeo da izbjije na taj položaj. Dok je imala granata odbranu 3. čete podržavala je divizijska brdska baterija sa vatrenih položaja iz rejona Lipovog vrha. Čim je ono malo granata utrošila, baterija se povukla sa položaja i više nije mogla učestvovati u borbi.

Naporedno sa žestokim okršajima na desnom krilu (Gradini) i u centru fronta (tt. 667), odvijala se ogorčena borba na Bogutovcu za tt. 1006, koji je držala 3. četa 2. bataljona 2. brigade. Snage 1. bataljona 384. puka su, potisnuvši borbenu osiguranje, u prvom naletu uz snažnu artiljerijsku i minobacačku podršku, zbacile 3. četvu 2. bataljona i zauzele ovaj položaj. Ali, odbačena četa se brzo pribrala i silovitim jurišom odbacila neprijatelja i ponovo posela prvobitne položaje. No, ni neprijatelj se nije mirio sa porazom. Pošto se sredio, zaštićen i podržan snažnom koncentracijom artiljerijske i minobacačke vatre, ponovo je preduzeo silovit napad. Treća četa 2. bataljona je potisnuta i u 10.30 časova neprijatelj je definitivno osvojio vrh Bogutovca (tt. 1006). Iako je izgubila dominantne položaje na Bogutovcu, poštujući naređenje da se brane po svaku cenu, četa je odstupila u šumu samo nekoliko stotina metara, spremajući se za ponovni protivnapad.

Desetostruko nadmoćnija, borbena grupa »Vilam« je u ogorčenoj sedmočasovnoj borbi, sa obostrano znatnim gubicima, najzad uspjela da slomi otpor 4. bataljona i 3. čete 2. bataljona i u 12 časova 25. maja potpuno ovlada položajima Gradina - Osredci - Bogutovac. Bilo je to zakašnjenje van svakog očekivanja. Suočen sa neočekivano snažnim i žilavim otporom, komandant 373. divizije je na licu mesta preduzeo mere da pojača i pospeši prodiranje borbene grupe »Vilam«: u 9.45 časova naredio je borbenoj grupi »Lapac« da prekine dejstva na pravcu Doljani - Martin Brod i da se odmah prebaci u sastav borbene grupe »Vilam« i pojača njeno nastupanje. Ovo je bilo nužno i zbog toga što je za držanje Gradine i Bogutovca i obezbeđenje pozadine morao ostaviti ceo 1. bataljon 384. puka.

S druge strane, Štab 6. divizije, je na sve izveštaje o neprijateljskoj nadmoći i prodiranju, kao i na upozorenja da brigada neće moći izdržati pritisak, odgovarao je samo kratko - odstupanja nema, neprijatelja zadržati po svaku cenu, Tito je u Drvaru. U to vreme, između štabova brigade i divizije postojala je telefonska i kurirska veza; pošto je radio-stanica brigade upravo prethodnog dana poslata u Drvar na opravku, dok je između štabova brigade i bataljona postojala samo kurirska veza, neprijateljskom vatrom i prodorima jako ometana i često kidana, što je veoma otežavalo komandovanje. Pored toga, Štab brigade je učinio ozbiljnije propuste u organizaciji i vođenju odbrane, pa je i to, pored spore i neefikasne veze, doprinelo skorom raspadu komandovanja.

Naime, umesto da se u izvršenju zadataka koristi dubinom i veoma podesnim zemljištem, pa da neprijateljski prodor sprečava celishodnim kombinovanjem gipkog manevrisanja i uzastapnih bočnih dejstava i protivnapada, štab brigade je insistirao na upornoj odbrani posjednutih položaja po svaku cenu, što je dovelo do čisto pozicijske odbrane. Time su jedinice izlagane moćnoj neprijateljskoj artiljerijskoj i minobacačkoj vatri. Na taj način, i pored zaista izuzetnog zalaganja i požrtvovanja boraca i starešina, položaji se nisu mogli zadržati i neprijateljski prodori sprečiti. Uz to, bataljoni nisu imali ni najnužnije smernice šta da rade, kuda da se povlače i kako da dejstvuju, ako budu primorani na odstupanje. Stoga se i desilo da ih je nadmoćniji neprijatelj u ogorčenoj borbi jednog po jednog odbacivao u stranu sa svog pravca nastupanja, izbacujući ih istovremeno i ispod komande Štaba brigade, da bi se u posledodnevnm časovima pred njim našao usamljen Štab brigade, bez veze sa i jednim bataljonom.

Čim je 4. bataljon razbijen u Osredcima i odbačen u stranu prema Vučjaku, a neprijatelj nastavio prodiranje preko Osredaka, Štab brigade je ostao bez veze sa 4. i 2. bataljonom i time izgubio uvid u tok događaja i razvoj situacije. Kada se neprijateljeva motorizovana kolona iz Osredaka pojavila putem prema Dugom Polju, štab je zaključio da su to snage koje su sa Bogutovca odbacile 2. bataljon pa se spustile preko Svinjarne (k. 753), ne znajući da se 2. bataljon tada još uvek nalazio na Bogutovcu i pripremao protivnapad za povraćaj tt. 1006, držeći se naređenja da ga drži i brani po svaku cenu, mada to više u pogledu sprečavanja neprijateljskog prodora nije imalo nikakvog značaja.

Štab 2. bataljona 2. brigade od početka borbe se nalazio na Svinjar-
ni. Odmah je pridati minerski vod upotrebio da zaprečava seoski put
Osredci - Dugo Polje, a 1. četu iz rezerve u Dolovima privukao da za-
tvori taj pravac, uputivši bataljonsku komoru u rejon železničke stanice
Trubar kod 2. čete. No, desna motorizovana kolona borbene grupe »Vi-
lam« odbacila je 1. četu sa štabom bataljona jugozapadno od puta Os-
redci - Dugo Polje i produžila napredovanje. Usamljena 2. četa 2. ba-
taljona prihvatila je borbu u rejonu železničke stanice Trubar. Ali, pri-
tisnuta snažnom vatrom svih raspoloživih sredstava neprijatelja, bila je
primorana da odstupi u jugoistočnom pravcu od železničke stanice. U
12.45 časova neprijatelj je ušao u železničku stanicu Trubar, odbacivši
postepeno i po delovima ceo 2. bataljon u stranu.

Pošto je izgubio položaje u Osredcima, pa time i vezu sa 4. i 2. ba-
taljonom, a neprijatelj produžio nadiranje prema Lipovom vrhu, štab 2.
brigade upućuje iz Trubara 3. bataljon da posedne položaje Lipov vrh
(tt. 697) - k. 682 i da na njima zaustavi prodiranje 2. i 3. bataljona 384.
puka. Isto tako, kada je desna motorizovana kolona izbila u Dugo Polje
1. bataljon je poseo položaje severno od železničke stanice Trubar, is-
pred Dolova u visini k. 730. Tada su samo ova dva bataljona imala ku-
rirsku vezu međusobno i sa Štabom brigade.

Na taj način je ponovo obrazovan front ispred Trubara da bi se
neprijatelju sprečio prodor. I ovde su se rasplamsale uporne i ogorčene
borbe, naročito između 3. bataljona 2. brigade i 2. i 3. bataljona 384.
puka. Naročito žestok pritisak neprijatelj je vršio na Lipov vrh koji je
branila jedna četa 3. bataljona, ali uspeha nije bilo. Mada nije imao veze
sa 3. bataljonom, neprikupljen i sa malo municije, 4. bataljon je onako
u povlačenju i po delovima dejstvovao u levi bok 2. bataljona 384. puka,
koji je nastupao ispod Vučjaka prema Podvučjaku, i kočio njegovo na-
stupanje. Time je glavnina 384. puka, posle proboja na Osredcima, opet
zadržana pred linijom Vučjak - Lipov vrh - k. 682, snažnim frontalnim
otporom 3. bataljona i bočnim dejstvima 4. bataljona sa padina Vučjaka.

Uporedo sa ovim, odvijala se teška borba na pravcu 1. bataljona.
Koristeći se osobinama zemljišta (uzastopne čuke u zahvatu puta, vrleti,
grmlje) 1. bataljon je pružao žilav uzastopan otpor povijajući se poste-
peno na padine Ilice istočno od železničke stanice Trubar, dejstvujući
stalno u desni bok nemačke motorizovane kolone usporavajući njeno
prodiranje. Sa kolonom nalazio se i komandant 373. divizije, stalno pod-
stičući i forsirajući njeno prodiranje. U prvu borbenu liniju ubacio je
sve snage, pa i teška oruđa da bi neposrednim gađanjem ubrzao nastu-
panje. Energičnim napadima pešadije i dejstvom naročito minobacača
81 mm, 1. bataljon je uporno i postepeno potiskivan i odbacivan u stra-
nu, izgubivši potpuno vezu sa Štabom brigade i 3. bataljonom. Nakon
dvočasovne borbe 1. bataljon je odbačen u stranu i primoran na povla-
čenje prema Vaganu, gde je poseo položaje južno i istočno od železnič-
ke stanice Vagan, dok je desna kolona borbene grupe »Vilam« oko 15
časova potpuno ovladala položajima u rejonu Dolova.

U rejonu Lipovog vrha 3. bataljon 2. brigade dugo je odolevao na-
padima glavnine 384. puka. Ali kada su krilni bataljoni neutralisani i od-
bačeni u Vučjak (4. bataljon) i severne padine planine Ilica (1. bataljon),

on se pred mnogostruko nadmoćnijim neprijateljem našao usamljen i u teškoj situaciji. Sa fronta ga je pritiskivao 3. bataljon 384. puka, na desnom boku i već u pozadini u pravcu trubarske crkve (k. 630) nalazio mu se 2. bataljon istog puka, a sa pravca Dolova nastupala je desnokrilna kolona neprijatelja na koju su ga bataljoni 384. puka nabacivali. Da bi izbegao okruženje bataljon je bio primoran da pod borbom odstupa preko Trubara u istočnom pravcu. Čim je izbio u Dolove i osmotrio dejstva 2. i 3. bataljona 384. puka, komandant borbene grupe »Vilam« odmah im je u susret uputio dva tenka radi veze i podrške u prodiranju preko Trubara prema Vaganu. Malo kasnije je i sam krenuo u istom pravcu. I tako, nakon desetočasovnih upornih ogorčenih borbi, borbena grupa »Vilam« je oko 15 časova glavniinom prodrla u rejon Trubar - Dolovi (trubarski) na putu ka Drvaru, odbacivši sve jedinice 2. brigade sa pravca nastupanja.

Za sve vreme borbi na pravcu Trubara 2. bataljon 2. brigade nalazio se u Bogutovcu, pripremajući se za ponovno osvajanje tt. 1006. Odbačen sa Svinjarne Štab bataljona se sa 1. četom preko Gorice povukao ka 3. četi na Bogutovac. Pošto ih je prikupio, sredio i odmorio, on je sa tim četama i većim delom mitraljeske čete krenuo na tt. 1006, držeći se ranije primljenog naređenja da ga ne sme napustiti. U koncentričnom snažnom jurišu 3. četa je uspjela da zauzme deo neprijateljevog položaja. Ali, kako je 1. četa zakasnila sa jurišem neprijatelj se brzo pribrao i protivnapadom odbacio 3. četu i povratio položaj. Ovim je borba za vrh bila okončana, a 3. četa je imala 5 boraca izbačenih iz stroja. Među poginulima bio je i politički komesar čete. Definitivno izgubivši Bogutovac, 2. bataljon je oko 15 časova odstupio preko Zavlake u Kaldrumu, a potom preko pruge u planinu Ilicu da bi se zadržao u rejonu Sokolove grede (k. 1269), gde se nalazio veliki zbeg naroda iz Trubara i drugih sela. Umesto da se kroz Ilicu probija u pravcu Vagana i uspostavi vezu sa ostalim bataljonima i Štabom brigade, bataljon je, zbog nesnalazljivosti štaba, ostao u tom rejonu sve dok ga kuriri sledećeg dana popodne nisu pronašli. Delovi 4. bataljona (3. četa) pokušali su napad na Gradinu, ali su bili odbijeni od delova 1. bataljona 384. legionarskog puka.

Obostrana situacija oko 15.30 časova 25. maja izgledala je uglavnom ovako: glavne snage borbene grupe »Vilam« ovladale su rejonom Dolova i linijom k. 682 - Lipov vrh u nadiranju ka trubarskoj crkvi i Vaganu, imajući 1. bataljon 384. puka bez čete na Gradini i Bogutovcu. Druga brigada, čiji su bataljoni odbacivani u stranu od pravca neprijateljskog nadiranja, nalazila se sa 1. bataljonom na kosama južno i jugoistočno od železničke stanice Vagan, sa 2. bataljonom u povlačenju sa Bogutovca u Ilicu, 3. bataljonom u odstupanju pod borbom preko Trubara u istočnom pravcu i sa 4. bataljonom u rejonu Vučjaka. Štab brigade sa prištapskim jedinicama i divizijskom baterijom povlačio se prema Bobari (tt. 1061), usamljen i bez veze sa bataljonima. Nakon izlaska na Bobaru, nemajući nijedan bataljon pod komandom, a ni uvida u situaciju i dejstva neprijatelja, rasporedio je prištapske delove za eventualni otpor neprijatelju. Situacija je bila izuzetno teška. Brigada, usled krupnih propusta u komandovanju, uistinu je bila razbijena po bataljonima

nad kojima štab više nije imao nikakvu kontrolu, a ni bataljoni međusobne veze. Pred neprijateljem na glavnom pravcu nadiranja, prema Metli (tt. 1264), nije bilo nikakvih snaga za bilo kakav otpor. Bez komande nad bataljonima, ni tražena pomoć od 1. brigade nije mogla stići, jer je ona već bila uputila 1. i 4. bataljon u pravcu Drvara, pa nije imala više snaga da pomogne 2. brigadu.

Ovladavši rejonom Dolovi - Trubar, desna motorizovana kolona borbene grupe »Vilam« produžila je nastupanje u pravcu Vagana. Prvi bataljon 2. brigade je bočnom puščanom i mitraljeskom vatrom jako usporavao njeno napredovanje, priključujući je za zemlju sa kosa južno i oko uskotračne železničke pruge. Tek oko 17 časova neprijatelj je stigao do zapadne ivice Vagana gde se zaustavio.

Istovremeno je 3. bataljon 384. puka, u oštroj borbi sa densokrilnim delovima 3. bataljona 2. brigade, prodirao postepeno i usporeno i na k. 630 kod trubarske crkve izbio oko 17.15 časova, produživši odmah prema k. 722 i Vaganu. I dok se 3. bataljon 2. brigade pod borbom povlačio u tom pravcu, neprijateljski tenk na čelu kolone naleteo je na nagznu minu i zakrčio put ostalim vozilima. Napredovanje su produžile pešadijske jedinice. Čelni vod 9. čete 3. bataljona 384. puka je upućen da posedne k. 841 (istočno od Trubara uz prugu) i obezbedi: bok ostalim snagama u nastupanju. Vod su na k. 722 sačekali manji delovi 3. bataljona 2. brigade, koji su obezbeđivali odstupnicu bataljona, i pružili mu odlučan otpor. Ovo malo odeljenje se toliko uporno držalo da se povuklo tek pošto je neprijatelj jednim drugim vodom iste čete zauzeo k. 841 i napao ga bočno. Ubrzo su se i poslednji delovi 3. bataljona 2. brigade povukli istočno od Trubara na južne i jugozapadne padine grebena Kamenice, iznad uskotračne železničke pruge. Tako je i 3. bataljon odbačen u stranu, gde je ostao usamljen, bez veze sa Štabom brigade i ostalim bataljonima.

Put i pravac preko Metle (tt. 1264) u Drvar pred neprijateljem je postao potpuno otvoren, ni patrole na njemu više nije bilo. Međutim, i neprijateljeve snage su se u neprekidnoj borbi zamorile i municiju istrošile, jedinice su se izmešale, borbeni poreci su se poremetili a sadejstvo bilo narušilo, pa mu je sve to valjalo srediti pre nego krene u debušovanje Metle, gde se očekivao snažan i ogorčen otpor. Stoga, čim je ovladao rejonom zapadna ivica Vagana - k. 630 (trubarska crkva) neprijatelj je obustavio dejstva i zastao, da bi se sredio i pripremio za nastavljajanje prodiranja prema Drvaru.

Ovaj neočekivani zastoj i prekid u neprijateljskom nastupanju dobro je došao Štabu 2. brigade koji je izlaskom na Bobaru svim silama nastojao da nekako poveže i sredi svoje razbijene redove a zatim i da organizuje otpor na grebenu planine Kamenice. Štab je sa Bobare uputio kurire u svim pravcima gde je pretpostavljao da mu se nalaze bataljoni. Kuriri su, imali zadatak da se po svaku cenu probiju do bataljona i da im uruče naređenje da najkraćim pravcima što pre izbiju na greben Kamenice i da posednu položaje na liniji Metla - Bobara. Trebalo je da 1. i 3. bataljon to naređenje prenesu, ako ikako mogu, i 2. bataljonu negde u planini Ilici. Kasno uveče kuriri su uz mnogo napora pronašli 1, 3. i 4. bataljon i uručili im naređenje, ali 2. bataljon nisu mogli pronaći.

Borbena grupa »Vilam« se na dostignutim položajima neometano sređivala, odmarala i popunjavala municijom i provijantom, pregrupisavala i pripremala za nastupanje. Kao oslonac za dalje prodiranje i za podršku snaga, u rejonu trubarske crkve na k. 630, organizovala je »vagenburg« (uporište, čvor otpora)⁴³⁸, od svih motornih vozila i artiljerije. Uporište (čvor) su činila motorna vozila postavljena uzgula sa 2. motorizovanom baterijom i 14. protivtenkovskom četom 384. puka u sredini. Ova oruđa su imala da podržavaju nastupanje i prodor pešadijskih snaga preko grebena Kamenice. Ona su za dejstvo bila spremna već u 18,50 časova. U to vreme je u sastav borbene grupe »Vilam« stigla i borbena grupa »Lapac«, odnosno izviđački bataljon 373. divizije. Bilo je to značajno pojačanje svežom jedinicom sposobnom da, kad se ubaci na čelo, ubrza dalje prodiranje. Ovo i stoga, što je 1. bataljon 384. puka morao biti ostavljen da obezbeđuje pozadinu i da delom snaga drži Gradinu i Bogutovac. Pošto se prodor u Drvar, zbog ugroženosti vazdušnodesantnog bataljona, morao izvršiti u toku noći, trebalo se radi bržeg pokreta prikupljenim snagama kretati u koloni što duže bude moguće. Maršruta je vodila konjskom stazom koja iz Trubara, odnosno Vagana vodi preko k. 841 i uskotračne pruge, istočno od k. 1112 (Vaganac), pored vrela Vaganac i dalje kroz Kamenicu u Drvar. Pošto je proverio obavljene pripreme, spremnost i raspored trupa za nastupanje, a pukovnika Vilama još jednom upozorio da se što pre probije u Drvar, komandant 373. legionarske divizije sa načelnikom štaba napustio je oko 19.30 časova borbenu grupu »Vilam« u uverenju da je više ništa ne može omesti u izvršenju zadatka.

Pomenutom stazom u 21 čas borbena grupa »Vilam« je krenula prema Drvaru. Ispred kolone isturenu prethodnicu je obrazovao 1. eskadrom (četa) izviđačkog bataljona sa delom snaga 2. bataljona 384. puka. U to vreme 1. i 3. bataljon 2. brigade još nisu imali veze sa Štabom brigade. Ne znajući gde je neprijatelj a gde su bataljoni, kuriri su se kretali zaobilazno, raspitujući se kod izbeglih meštana o neprijatelju i bataljonima sve dok ih nisu pronašli. U to doba 1. bataljon se nalazio južno i jugoistočno od Vagana, a 3. bataljon istočno od Vagana i železničke pruge - bliže pravcu (stazi) neprijateljskog nastupanja. Oko 21 čas tu su ga pronašli brigadni kuriri i komandantu bataljona uručili naređenje da najkraćim pravcem izbije na greben i posedne Metlu, ali i da isto naređenje prenese 2. bataljonu, o kojem on tada nije znao ništa. Nedugo zatim komandant bataljona poručnik Duka Sladić primetio je nekakve pokrete kroz šumu i pomislio da se to možda 2. bataljon iz Ilice prebacuje ka Metli. Odmah se sa kurirom uputio u tom pravcu i onako po mraku neoprezno upao u kolonu neprijateljeve prethodnice. Niko iz kolone na njega nije obraćao pažnju, a on videvši gde je, odmah je prosudio da bi ga svako naglo iskakanje iz kolone moglo otkriti pa je ostao miran i pribran i sa kurirom produžio u koloni. U pogodnom trenutku se neosetno izdvojio i vratio u bataljon, odlučivši da iskoristi situaciju i napadne neprijatelja u koloni.

⁴³⁸> Termin starih Germana za utvrđivanje kolske bedeme oko logora. Ovde su bedem simbolično činila motorna vozila oko artiljerije na k. 630.

Dok je neprijateljska prethodnica kroz šumu po mraku odmicala ka grebenu Kamenice, 3. bataljon se privlačio bliže stazi i duž nje se razvijao za doček glavnine. Neprijateljska prethodnica je već bila odmakla daleko preko pruge kroz šumu, i dok se bataljon razvio duž staze naišla je i glavnina - ostatak izviđačkog bataljona, 2. i 3. bataljon 384. puka. Kada je oko 22 časa čelo glavnine izbilo pred desno krilo 3. bataljona prasnule su prve ručne bombe, praćane snažnim vatrenim udarom iz svih sredstava 3. bataljona po dubini kolone. Iznenadena kolona se bez otpora raspala, jedinice su se po mraku raspršile na sve strane. Samo manji deo snaga, verovatno bliže začelju, povukao se uredno do uporišta na k. 630, dok se razbijena glavnina prikupljala tokom cele noći.

Imajući naređenje da što pre posedne Metlu, 3. bataljon se nije mogao upuštati u gonjenje neprijatelja po mraku i šumi, pa čim je prikupio nešto plena (8 konja, nešto oružja i opreme) odmah je krenuo prema Metli. Nezavisno od njega, nešto kasnije prema Bobari je hitao i 1. bataljon, kojeg su kuriri pronašli. Ova dva bataljona, gladna i umorna, izbila su na određene položaje u svitanje. Prema tome, 2. brigada je ujutro 26. maja sa 1. bataljonom (bez voda) držala Bobaru (tt. 1061), a sa 3. bataljonom Metlu (tt. 1264), dok se 4. bataljon prikupljao u rejonu Podvučjaka, a 2. bataljon se još uvek nalazio u rejonu Sokolove grede na Ilici. Štab brigade sa prištapskim jedinicama bio je na Bobari.

Glavnina 3. bataljona držala je položaje pri vrhu Metle. Pošto su veoma strme (mestimično gotovo okomite) padine Metle obrazovale mrtve uglove, podesne za neometano privlačenje neprijatelja, ispred glavnog položaja su isturane manje grupice boraca, koje su frontalnom i bočnom vatrom usporavale i ometale podilaženje i privlačenje neprijatelja. Kada je neprijatelj, posle duže borbe, ove grupice potisnuo i izbio pred glavne snage bataljona, on je efikasnom vatrom bio zaustavljen i prikovan za zemlju. Ponovo se pojavila eskadrila aviona u niskom letu koja je, navođena signalnim raketama sa fronta i dodeljenim vazduhoplovnim odeljenjem za navođenje avijacije, žestoko i dosta dugo tukla položaje na Metli. Njeno ionako snažno dejstvo pojačavano je i dejstvom 2. motorizovane baterije i minobacačkih vodova 2. i 3. bataljona 384. puka iz Trubara. Tako snažna i ubitačna vatra na fortifikacijski neuređenim položajima nije se mogla izdržati. Borci su se sklanjali nasuprotnoj padini tražeći zaklone po kamenjarima, škrapama i vrtućama. Pod takom jakom vatrenom zaštitom neprijateljeva pešadija nesmetano je nastupala i čim su artiljerija i avijacija prenele vatra u dubinu prešla je na juriš, pre no što su se borci 3. bataljona mogli vratiti na položaj. U tom naletu pešadija je zauzela Metlu i odbacila levo krilo 3. bataljona, a potom ga frontalnim i bočnim napadom naterala na povlačenje. Od žestoke neprijateljske vatre 3. bataljon, naročito njegova 3. četa, imao je znatne gubitke. Među poginulima bio je i hrabri komandir 3. čete Dušan Mastelica. U to vreme ishod borbe u Drvaru je bio poznat Štabu brigade, pa je naredio 3. bataljonu da se iz borbe povuče tla J^olovu kosu (k. 1148) u rezervu. Prvi bataljon je zadržan na Bobari da vatom dejstvuje u bok neprijatelju ali zbog neefikasnosti njegove Vatre* neprijatelj se na to nije mnogo obazirao, pa je uz izvesno osiguranje prema 1. bataljonu produžio u Drvar.

Mada se nalazio u Podvučjaku, prema levom boku neprijateljevog nastupanja, 4. bataljon nije angažovan u borbi jer je ostao bez municije. Ni o 2. bataljonu Štab brigade tada još nije znao ništa. Kuriri poslani ujutru rano 26. maja, sa naređenjem da dejstvuju desni bok neprijatelja, pronašli su bataljon tek negde posle podne u rejonu Sokolove grede (k. 1269) kada je borba već bila okončana. Tek sutradan 27. maja 2. bataljon je došao u sastav brigade.

Borbena grupa »Vilam« je napokon, uz snažnu podršku artiljerije i avijacije, izbila na greben Kamenice i do 11.50 časova ovladala linijom Prašćev vrh (k. 1115) - Metla (tt. 1264). Obezbedivši levi bok prema Bobari (tt. 1061), produžila je bez otpora prema Drvaru i oko 15 časova uspostavila vezu sa vazdušnodesantnim bataljonom, a u 17 časova stigla je i sa glavinom u Drvar, preko Kamenice.

U borbama 25. i 26. maja borbena grupa »Vilam« je imala 13 poginulih, 32 ranjena i 2 nestala vojnika. Uništena su joj 2 tenka, 6 kamiona, 1 putnički automobil, a brigada je zaplenila 1 puškomitraljez, 2 puške, 8 konja, 2 sedla, 3 samara i ponešto druge opreme. Gubici 2. lička brigade iznosili su 21 poginulog, 22 ranjena i 19 nestalih boraca. Artiljerijskom i minobacačkom vatrom uništena su joj 2 mitraljeza »breda« a izgubljena su 4 puškomitraljeza, 1 minobacač »džon-buk« i 30 pušaka. U dvadesetdvočasovnoj neprekidnoj borbi brigada je utrošila: 17.320 metaka, 43 mine za minobacač 81 mm, 557 mina za laki minobacač, 15 metaka za protivtenkovske puške i 255 ručnih bombi. Dakle, u prošeku je potrošila manje od 17 metaka (puške i automatska oružja) na borca, što najbolje pokazuje u kolikoj je oskudici bila i po kakvim je okolnostima vodila borbu. Borci brigade od slabe večere 24.-og uveče pa do 26.-og posle podne nisu ništa okusili osim vode. Pa ipak, snagom njihove volje mnogo nadmoćniji i tehnički neuporedivo opremljeniji neprijatelj nije izvršio zadatak - da 25. maja prodre u Drvar - iako su sve prednosti bile na njegovoj strani.

U borbama tokom 25.-og i do oko podne 26. maja 6. divizija (po njenom izveštaju) imala je ukupno 156 boraca izbačenih iz stroja, od toga: 49 poginulih, 73 ranjena i 34 nestala borca.⁴³⁹» Po drugim izvorima ona je u borbama oko Drvara imala 86 poginulih, 88 ranjenih i 45 nestalih.⁴⁴⁰»

Manevri i dejstva posle borbi sa desantom do grupisanja u Glamočkom polju

Pošto se 25. maja povukao iz Drvara, Vrhovni štab se preko Otaševca i planine Klekovače prebacio u rejon Potoka pa je trebalo zatvoriti sve pravce koji od Prekaje, Mokronoga, Drvara i Oštrelja vode prema Potocima. U tom cilju je 6. proleterska divizija rokirana sa leve na desnu stranu reke Unca da bi zatvorila pravce od Prekaje preko Mokronoga do Oštrelja. Tokom poslepodneva 26.-og i u toku 27. maja 2. lička proleterska brigada je prekinula svaki borbeni dodir sa neprijate-

439) AVII, kT797, br. reg. 14/3.

440) j popović, *Prva lička proleterska brigada*, VINC, Beograd, 1988, str. 387.

ljem i 27-og uveče se prikupila u rejonu Korita - Bastasi - Zaglavica - Gruborski Naslon - Bubanj (zapadno od puta Drvar - Oštrej). Tu je ostala nekoliko narednih dana, a potom je pomerena na desnu obalu Unca na prostoriju Bubanj - Zaglavica - Gruborski Naslon - Veliko Oči-jevo. Njen 2. bataljon napao je 31. maja neprijateljsku kolonu na putu između Oštrelja i Crvljivice i zaplenio: 2 protivtenkovska mitraljeza sa 600 metaka, 2 puškomitraljeza »šarac«, 7 pušaka, oko 5.000 metaka, 1 automat, 3 pištolja, 2 signalna pištolja i ponešto druge opreme.

Popodne 26. maja Štab 6. proleterske divizije sa štabnom četom premestio se iz Kamenice u Korito (nešto južnije od Bostasa) gde je prenoćio. Narednog dana prešao je Unac i najpre se smestio u Zaglavici, a potom se tokom noći preko puta prebacio u Rečkovac, da bi se 28. maja našao u Otaševcu. Divizijska brdska baterija je trenutno bila kod 1. brigade, Inžinjerijska četa je bila pridodata 2. i 3. brigadi, intendantura se iz Buhnja, tokom noći 27/28. maja prebacila u Otaševac, a divizijska bolnica je iz Mokronoga preko Poljica (jugoistočno od Prekaje) 29. maja stigla u Otaševac. Prva lička proleterska brigada se 26. maja prikupila u rejonu Boboljuski, odakle je tokom noći rokirana na desnu obalu Unca u sela Bubanj, Gruborski Naslon i Zaglavica.

Pošto je štab divizije 27. maja u 12,30 časova u Zaglavici primio naređenje Vrhovnog štaba da sa jednom brigadom zatvori sve pravce koji preko planinskih masiva Ljunjevače i Klekovače od komunikacije Drvar - Bosanski Petrovac, vode prema Potocima, odlučio je da taj zadatak poveri 1. brigadi koja se upravo prikupljala u napred navedenom rejonu. No, pošto su prethodnog dana od Bosanskog Petrovca u Drvar prodrle kolone 92. motorizovanog grenadirskog puka, komunikacija se bezbedno mogla prelaziti samo noću. Stoga su se tokom noći 27/28. maja, između sela Crvljivice i Pasjaka, sa zapadne na istočnu stranu puta zajedno prebacili Štab divizije i 1. brigada. Štab divizije se smestio u Otaševcu, a 1. brigada je zauzela liniju Oštrelj - Rečkovac - Otaševac - Jaskovača, zatvorivši tako sve puteve i staze koji vode prema Potocima. Uz to ona je osiguravala bolnice u Klekovači (150 ranjenika) i u Otaševcu (200 ranjenika). U toku marša od Zaglavice preko Buhnja do Otaševca iz 1. brigade je dezartiralo 16 boraca, a prethodne noći trojica. Bila je to uglavnom posledica nepodnošljive gladi koja je tih dana morila ne samo ovu brigadu nego celu 6. diviziju. Glad je bila opšta i satiruća, od nje se tih dana umiralo. Na ovim položajima brigada se držala do 30. maja bez značajnih okršaja. Noću 29/30. maja ona je delom snaga otpratila bolnicu 5. korpusa i teške ranjenike 6. divizije preko ugrožene komunikacije. Potom je sa tri bataljona (bez 3. bataljona) na cesti južno od Oštrelja naredne noći postavila dve zasede: jednu prema selu Crvljivici a jednu podno visokog Vrančevog vrha (k. 1294). Preko komunikacije u Zaglavcu delovi 2. bataljona obezbeđivali su prebacivanje Štaba divizije sa svim prištapskim delovima i 3. brigade bez dva bataljona. Nemačka kolona je napadnuta ispred Crvljivice od 1. bataljona 1. brigade i udarne grupe 4. bataljona 2. brigade koja se u tom rejonu našla nezavisno od jedinica 1. brigade. Prema njihovom izveštaju zapaljeno je 9 kamiona i 5 prikolica, a ubijeno je oko 50 vojnika. Njen 4. bataljon je 1. juna postavio zasedu neprijatelju na komunikaciji. Nemci su otkrili zasedu i zaobišli bataljon, pa se našao u teškoj situaciji i

sa mnogo teškoća se jedva izvukao, uz gubitke od 6 poginulih, 7 ranjenih i 10 nestalih boraca. U toku noći brigada se povratila u rejon Zaglavice - Bujanj - Bastasi.

Kada se 26. maja u zoru izvukla iz Drvara, 3. brigada se sa štabom i prištapskim delovima, 3. i 4. bataljonom zadržala u Kamenici, dok je 2. bataljon odmah vraćen u Resanovce a 1. bataljon je, posle sukoba oko 6 časova sa prethodnicom borbene grupe »Vilam« na Kameničkoj brini, bio odbačen u planinski masiv Misije prema Paležu (tt. 1232), tako da je sa njime kao i sa 2. bataljonom prekinuta svaka veza. Posle podne brigada je od Štaba divizije dobila zadatak da se tokom noći prebaci u rejon Vidovo Selo - Mokronoge radi zatvaranja pravaca od Drvara prema Potocima. Oko 19 časova upućen je jedan vod sa zadatkom da pronađe 1. i 2. bataljon i da se i oni prebace prema Mokronogama. Međutim, ova veza nije na vreme uspostavljena, pa su ovi bataljoni i dalje ostali odsečeni od brigade. Oko 20 časova Štab brigade je sa 3. i 4. bataljonom i prištapskim delovima krenuo iz Kamenice i preko Omara, Bajića i Tomića ujutro 27. maja izbio na put Drvar - Mokronoge kod Runjevice (k. 674) i smestio se u Vidovu Selu i Musićima. Tamo su zatekli bataljon iz 9. dalmatinske divizije, verovatno onaj za koji neki, po svemu sudeći, neosnovano tvrde da je 25-og uveče bio u napadu na Šobića glavicu. Odatle je Štab brigade stupio u vezu sa Štabom 1. proleterskog korpusa koji mu je naredio da raspoloživim snagama zatvori pravce prema Potocima jer se tamo trenutno nalazi Vrhovni štab.

Posle podne neprijatelj je ispadom iz Drvara prema Mokronogama zauzeo Runjevicu (k. 674) odakle je ubrzo protivnapadom 4. bataljona 3. brigade odbačen prema Šipovljanima. Uveče je 3. bataljon upućen da posedne liniju Čulinovača (tt. 1083) - Mokronoške kolibe (k. 857), a 4. bataljon, pošto je jednu četu ostavio na Visuću (južno od Runjevice), upućen je da posedne liniju Sjenokose - Marčete severno od Prekaje. Pridati inženjerski vod angažovan je da ruši cestu u rejonu Mokronoga.

Oko 9 časova 28. maja neprijatelj je sa oko 300 vojnika, podržanih minobacačima, prešao u napad od Šipovljana prema Mokronogama, odbacio je četu 4. bataljona sa Visuća prema Vidovom Selu i ušao u Mokronoge a potom, ubacujući u borbu sveže snage, oko 14 časova ušao u Prekaju sa oko 1.200 vojnika. Odatle je napao delove 4. bataljona u rejonu Marčete, ali su ga oni uz pomoć 2. bataljona 3. krajiške proleterske brigade, koji je napadao od sela Bučevca, odbacili prema Škribićima.

Bilo je planirano da 4. bataljon (bez čete) u sadejstvu dva krajiška bataljona napadne neprijatelja u Prekaji. U zakazano vreme on je to i uradio ali je izostalo dejstvo krajiških bataljona, pa od uspeha nije bilo ništa. Nakon toga je bataljon poseo liniju Sjenokos - Luševac (k. 1122). Noću je 3. bataljon sa položaja Čulinovača - Mokronoške kolibe (gde je ostavio jednu četu) rokirao u rejon Velike Ljunjevače u brigadnu rezervu. Odatle je upućen kurir da pronađe 1. i 2. bataljon sa naređenjem da dođu u Vidovo Selo gde se nalazila jedna četa 4. bataljona, ali ih kurir nije pronašao.

Kako se u blizini Prekaje nalazio po jedan bataljon iz 1. proleterske i 3. krajiške proleterske brigade, bilo je odlučeno da se uveče 29. maja

sa četiri bataljona napadne neprijatelj u Prekaji. Međutim, Štab 1. proleterskog korpusa je ovaj napad je obustavio kao izlišan jer je toga dana Vrhovni štab napustio Potoke i prebacio se u planinu Šator. Time je prestala potreba zatvaranja pravca prema Potocima, pa je 3. brigada, bez dva bataljona, 30. maja ujutro krenula prema Otaševcu gde se nalazio Štab divizije sa prištapskim delovima, među njima i divizijska bolnica sa 200 pokretnih ranjenika,⁴⁴¹ kao i 1. brigada na ranije pomenutim položajima. Odatle se Štab divizije sa prištapskim delovima i ranjenicima i 3. brigadom bez dva bataljona, pod zaštitom 2. bataljona 1. brigade, naredne noći prebacio preko komunikacije u Zaglavicu. Potom se Štab divizije sa štabnom četom i intendanturom smestio u Gruborskom Naslonu, baterija je ostala u Zaglavici, a inžinjerija i bolnica su se razmestile u selo Rastoka.

Iz Zaglavice se 3. brigada bez dva bataljona sa kojima još uvek nije imala veze, preko Bastasa i Korita prebacila u rejon Trubara (Podvučjak i Vagan). U Koritima joj se priključio njen 1. bataljon koji se tu nalazio još od 27. maja bez veze sa Štabom brigade, dok sa 2. bataljonom još nije bilo veze, pa je tražen na prostoru južno od Prekaje. U Koritima je 2. juna 1. bataljon vodio borbu sa neprijateljskim delovima i zarobio jednog podoficira a nekoliko vojnika ubio, zaplenivši 6 pušaka, 1 automat i 5 sanduka municije. Uveče 3. juna u Trubar je stigao napokon i 2. bataljon, ali bez 1. čete i još jednog voda koji su ostali u zaštiti štaba 8. korpusa u Tičevu. Ova četa i vod došli su u sastav brigade tek kada se ona posle kratkog izleta vratila iz Like i kada je 12. juna preko Tičeva naišla prema Glamoču. Četa je u zaštiti Štaba i bolnice 8. korpusa 7. juna vodila tešku borbu sa nemačkim delovima u rejonu Jadovnika (tt. 1650), kada su poginuli komandir čete Marko Novković i još dva borca.⁴⁴²⁾

U Otaševcu je u 12.30 časova 30. juna Štab divizije primio od Štaba 1. proleterskog korpusa radiogram: »Verovatno će divizija uskoro krenuti za Prvom divizijom. Radi toga ne rasturajte vaše brigade, a vašu treću prebaciti u sastav divizije.«⁴⁴³⁾ Upravo toga dana joj je stigla u sastav 3. brigada pa je počelo rokiranje divizije na levu obalu reke Unca, tako da se sledećeg dana našla u rasporedu: Štab divizije sa štabnom četom i intendanturom u Boboljuskama, bolnica i inžinjerijska četa u

⁴⁴¹⁾ U svom polugodišnjem izveštaju, od 1. januara do 30. juna 1944, upravnik bolnice 6. divizije dr Josip Dojč ističe da je bolnica u polugodištu prošla kroz mnogo teških situacija: dve neprijateljske ofanzive, napad na Drvar, neprijateljska bombardovanja, teškoće evakuacije, duge i naporene marševe. Bolnica je sve te teškoće prebrodila jer je »svatko do kraja izvršio dužnost na koju je bio postavljen« s pravom ističe dr Doje. Od 1. januara do 30. juna u bolnici su lečena 504 ranjenika i 765 bolesnika - ukupno 1.269 boraca. Od toga je 700 vraćeno izlečenih u jedinice, u druge bolnice na dalje lečenje prebačeno je 351, u inostranstvu 133, ostalo na putu 11, upućeni u pozadinu kao nesposobni za vojsku 31 i umrlo u bolnici 13 boraca (Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR-u, knj. 1, dok. 187, str. 447).

⁴⁴²⁾ Zb. IV-25, d. 123, 134, 137, 153; Zb. IV-26, d. 23, 46; AVII, k. 797, br. reg. 14/3, 15-2/11 k. 799, br. reg. 5/5.

⁴⁴³⁾ AVN, k. 372, br. reg. 27/337-1. Ovo je prvi nagoveštaj skorog marša u Srbiju Jcoji J već dugo očekivan. Prva proleterska divizija sa Štabom 1. proleterskog korpusa J već bila orijentisana u tom pravcu, tako da je 27. juna u rejonu Tarčina prešla komunikaciju Sarajevo - Mostar na putu prema Foči i Sandžaku. rJo, to ipak za viziju nije bilo baš »uskoro« jer se u rejonu Livno - Glamoč zadlala više od m dana, pa se tek u drugoj polovini jula zaputila prema Srbiji.

Lukama (nešto južnije od V. Očijeva) i baterija u sastavu 2. brigade; 1. brigada sa Štabom brigade u Jandrinom Dolu (južno od Gruborskog Naslona) i bataljonima u Kamenici, Koritima, Zaglavici, Obijaju, Podbriani, Koritima i Boboljuskama. Prvi bataljon je toga dana kod škole u Kamenici zapalio jedan nemački kamion sa oko 500 litara benzina i ubio 6 vojnika, zaplenio 3 puške i nešto opreme. Brigada je imala zadatak da kontroliše prostor oko Drvara; 2. brigada u rejonu Boboljuske - Hrnjadi gde se pripremala za prebacivanje preko Une na područje Bubnja, Mišljenovca i Buševića sa 78 ranjenika i bolesnika, koje je komisija oglasila nesposobnim za dalju službu u diviziji, pa ih je preko komunikacije trebalo prebaciti na Kamensko i dalje u Liku na lečenje i oporavak;⁴⁴⁴ a 3. brigada, bez 1. čete i jednog voda 2. bataljona ostavljenih u Tičevu, prikupljena u rejonu Trubara gde se pripremala za prebacivanje preko komunikacije Srb - Otrić sa zadatkom da razbije četnike u Velikoj Popini, a potom da dejstvuje na komunikaciji.

Kako još nije bilo naređenja da krene prema istoku i Srbiji - zbog potpune nestašice hrane i velike gladi - divizija nije mogla ostati duže vreme ovako prikupljena, pa je Štab divizije odlučio da nakratko prebaci dve brigade preko Une i komunikacije u lička sela, nadajući se lakšem pribavljanju bar minimalnih količina hrane. Tih dana Štab 1. proleterškog korpusa je obavestavao Štab divizije da su kod saveznika preduzete mere da bace hranu za diviziju. Dani su prolazili, ali hrana nije stizala. Kada su već dve brigade bile u Lici, uveče 8. juna šest savezničkih aviona bacilo je hranu nad Hrnjadima. I sutradan, 9. juna, šest aviona je bacalo odeću, obuću, veš, municiju i nešto hrane. Pošto su dve brigade bile upućene zapadno od Une i komunikacije, na području Drvara ostala je samo 1. brigada pored Štaba divizije na Boboljuskama.

Druga brigada je uveče 4. juna krenula preko Une i ujutro stigla u sela Bubanj, Mišljenovac i Bušević, gde je utolila glad i okrepila se. Već ujutro 6. juna 1. bataljon je, između Donjeg Lapca i Borićevca, napao neprijateljsku kolonu i (po njegovom izveštaju) oko 40 neprijateljskih vojnika ubio i više ranio, ubivši i 30 konja. U isto vreme je i 2. bataljon postavio zasedu između Kruga i Nebljuna, ali se kasnije bez borbe povukao. Stigla je i vest o iskrcavanju saveznika u Normadiji i stvaranju drugog fronta u Evropi, što je kod boraca izazvalo pravo veselje. Narednog jutra opet su dva bataljona bila u akciji na komunikaciji. Između Kruga i Nebljuna jedan bataljon je sačekao i napao neprijateljsku kolonu i tom prilikom, kako je izvestio, ubio 30, a više neprijateljskih vojnika, ranio, ubijeno je nekoliko konja i zapjenjene su 2 puške i oko 2.000 metaka. Na bataljon koji je bio u zasedi između Donjeg Lapca i Dobrosela neprijatelj nije naišao. Posle podne i tokom noći 7/8. juna brigada se povratila preko Une i 8. juna razmestila u rejonu Hrnjadi - Boboljuske, dok joj se ambulanta smestila u Velikom Očijevu. Pošto su toga dana avioni bacali hranu u Hrnjanima, pitanje ishrane je za narednih nekoliko dana bilo rešeno. Bio je to početak intenzivnije savezničke pomoći 6. divizije.

⁴⁴⁴> Ove ranjenike ona nije uspjela prebaciti preko Une i komunikacije, već ih je 14. juna, kad je divizija već stizala u Glamoč, prebacio Bihački bataljon Drvarsko-petrovačkog partizanskog odreda (Zb. IV-26, str. 315).

Treća brigada se uveče 4. juna prikupila kod železničke stanice Trubar i oko 5 časova ujutru krenula preko Dugog Polja, Kaldrme i Jelenčke drage da bi oko 7.30 časova stigla na Ljubinu poljanu, gde je predanila. Dok su se jedinice odmarale Štab brigade je sa štabovima bataljona sa Kurozebe pripremao plan napada na četnike u Velikoj Popini. Oko 20 časova krenula je prema komunikaciji Srb - Otrić i kad joj se približila naišla je jaka nemačka motorizovana kolona, pa je brigada zastala po strani i sačekala da kolona prođe jer nije bila spremna za borbu sa njom, a i cilj joj je bio da potuče četnike. Kada je kolona prošla brigada se pod zaštitom 2. bataljona prebacila preko komunikacije i u 1 čas 6. juna napala četnike sa 3. bataljonom u zaselku Podljut i 4. bataljonom u zaselcima Podmila i Gradina. Prvi bataljon se kretao iza 3. bataljona i obezbeđivao ambulantu i komoru, spreman da kada 3. bataljon očisti zaselak Podljut produži preko Labusa prema Pustom polju, dok je 2. bataljon, bez 1. čete i voda, bio u zasedi i obezbeđenju na putu Otrić - Srb. Oko 100-150 četnika, koliko ih se zateklo u Velikoj Popini, pružilo je kratak i slab otpor. Odmah su se razbežali i povukli prema Šupljem brdu i Otriću. Četnici iz Vagana (zapadno od Tiškovca) pokušali su da im priteknu u pomoć napadom u leđa brigadi, ali ih je 2. bataljon razbio i odbacio nazad, zaplenivši pri tom veći broj konja, goveda i ovaca, koje su četnici prethodnih dana oteli od partizanskih porodica. Veći deo stoke je vraćen vlasnicima, a nešto je zadržano za ishranu brigade. Posle toga se brigada prikupila na Pustom polju, ostavivši 2. bataljon u osiguranju na liniji Debeli breg - Opaljenik. U ovoj akciji brigada je imala 2 mrtva, 1 ranjenog i 1 nestalog borca.

U rejonu Pustog polja brigada se zadržala naredna 2-3 dana puštajući borce iz okolnih sela da na dan-dva skoknu do svojih kuća i vide se sa porodicama. Tokom 9. juna svi borci su se povratili u svoje jedinice i brigada se spremala za povratak u Bosnu. Za vreme kratkog boravka u Lici iz brigade je 15 boraca dezertiralo, a 10 se novih javilo u brigadu. Posle podne tog dana brigada se zaputila kroz planinu Maslovaru i noću kod Kupirova prešla komunikaciju Otrić - Srb i preko Kunovca se uputila prema Trubaru. U Trubaru je predanila i narednu noć prekonačila. Toga dana je u brigadu stigao novi komandant brigade Lazo Radaković - do tada operativni oficir divizije - umesto Milana Sijana, ranjenog u Drvaru 25. maja. Tih dana se sa partijskog kursa povratio i novi politički komesar brigade Gojko Milekić, pa je Štab brigade opet bio kompletan.

Dok su 2. i 3. brigada kratko dejstvovala i boravile u ličkim selima na samom obodu Like, 1. brigada se zadržavala u širem rejonu Drvara. Ona se 10. juna nalazila sa dva bataljona u Otaševcu, a sa dva u rejonu Gruborski Naslon - Zaglavica. Bataljoni u Otaševcu vodili su borbu sa neprijateljem koji ih je napao iz Drvara i od Bosanskog Petrovca i bio ih okružio, ali su se oni uveče uspeli probiti u Zaglavicu, uz gubitke 2 poginula i 12 ranjenih boraca. Jedna četa 2. bataljona ostala je u štiti bolnice u Klekovači (stigla u brigadu 15. juna). Nakon pomenute borbe brigada se prikupila u rejonu Zaglavica - Gruborski Naslon, o^akle se prebacila u rejonu Hrnjadi - Korita.

Najzad je došao trenutak da 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« zauvek napusti područje Drvara, posle višemesečnog bavljenja na njemu, i da krene na istok prema Srbiji, zbog čega je još početkom novembra 1943. i domarševala u Bosnu. Najzad su se stekli uslovi za taj istorijski poduhvat.

Druga lička brigada sa divizijskom brdskom baterijom prikupila se 11. juna 1944. u rejonu Korita (zapadno od Drvara) i uveče odmarševala prema Malom i Velikom Tičevu, gde je stigla sledećeg dana i prekonačila. Nastavljajući marš ona je narednog dana preko Preodca, severnim padinama Šator planine, stigla na konak u Rore.

Treća brigada je 11. juna kao neku vrstu prethodnice iz Trubara preko Resanovca prema Tičevu uputila jedan bataljon a ona se u Trubaru pripremala za marš u tom pravcu. U toku dana u Trubar je iz Boboljaska stigao i Štab divizije sa štabom i inženjerskom četom i bolnicom. Naredne noći brigada je, zajedno sa Štabom divizije i njegovim delovima, prešla komunikaciju Drvar - Bosansko Grahovo u rejonu Resanovaca i u toku dana preko Jadovnika stigla na konak u rejon Veliko Tičevo - Preodac. Tu se brigadi priključio dan ranije poslati bataljon sa četom i vodom 2. bataljona, koji su se od ranije ovde nalazili u zaštiti Štaba 8. korpusa. Sutradan, 13. juna, brigada je stigla s divizijskim delovima u rejon Vagan - Šumnjaci - Obijaj, gde je prenoćila (Štab brigade u Šumnjacima a divizije u Vaganu).

Prva brigada se tokom 12. juna pripremala za marš u rejon Korita - Hrnjaci a uveče je sa delom divizijske intendature krenula prema Tičevu, gde je stigla sledećeg dana uveče i prenoćila da bi narednog dana nastavila pokret do sela Popovići i Rore. Dana, 15. juna tamo je stigla i četa 2. bataljona, koja je još početkom juna ostala u obezbeđenju korpusne bolnice u planini Klekovači. U to vreme iz čete je dezertiralo 10 boraca, od kojih dva oficira.⁴⁴⁵

Napadi na Livno i Šujicu i druga dejstva na području Livno, Šujica, Mliništa, Glamoč pred odlazak divizije u Srbiju

Tokom 14. juna 6. proleterska divizija »Nikola Tesla« našla se u Glamočkom polju. Na prostoriji Glamoč, Livno, Šujica, Mliništa ona je ostala preko mesec dana, očekujući zapovest Vrhovnog štaba za marš u Srbiju. Usled manjkavosti izvora ne mogu se pouzdano utvrditi razlozi njenog ovako dugog zadržavanja u tom prostoru. Bilo je to, po svemu sudeći, radi obezbeđenja improvizovanog aerodroma u Glamočkom polju, koji je bio od velikog značaja za snabdevanje jedinica NOVJ od strane saveznika naoružanjem, provijantom i ostalom opremom. Upravo su od 14. juna saveznički avioni (češće angloamerički, rede sovjetski) sve učestalije doletali u povećim grupama. Stoga je obezbeđenju letelišta Vrhovni štab pridavao veliki značaj. To se jasno vidi iz Titove depeše 5. i 8. korpusa od 14. jula: »Šesta divizija napušta glamočki sektor. Neka se 5. i 8. korpus dogovore o kontroli ovoga sektora. Glamočki aerod-

445) zb IV-26 d. 46, 56; 93, k. 372, br. reg. 27/337-1; k. 797, br. reg. 15-2/2, 14-54/2; k. 802, br. reg. 17-3/6, 18/6, 30/7.

rom mora biti stalno obezbeđen za prijem aviona«. ⁴⁴⁶ I Stab 6. divizije u izveštaju 6. jula ističe: »Naše jedinice zatvaraju sve pravce ka aerodromu«. ⁴⁴⁷ I komandant 39. krajiške divizije, koja je preuzela obezbeđenje, upozorava potčinjene da Vrhovni komandant zahteva da »glamočki aerodrom mora biti stalno obezbeđen za prijem aviona«. ⁴⁴⁸ U skladu s tim zadatkom raspoređene su i snage: 1. brigada je orjentisana na zatvaranje pravca od Jajca i Mrkonjić Grada, 2. brigada prema Livnu, a 3. brigada prema Šujici i Kupresu. Na tim pravcima brigade su izvodile raznovrsna borbena dejstva koja nisu imala nekog ozbiljnijeg vojnog ili političkog značaja.

U to vreme Vrhovni štab je na Visu intenzivno radio na pripremi (organizaciji i grupisanju) snaga za prodor u Srbiju, kao i na pitanju komandovanja u Srbiji i organizacionom učvršćivanju novostvorenih srpskih divizija na jugu Srbije. Pošto je 1. proletersku diviziju sa štabom 1. korpusa usmerio prema Srbiji, Tito 15. juna pita Štab 1. proleterskog korpusa: »Gde je vaša 6. divizija«. Odgovor je svakako dobio. Kada je 1. divizija sa štabom korpusa 27. juna kod Tarčina prešla komunikaciju Sarajevo - Mostar, u rejonu Kalinovnika, Štab korpusa prima od Tita depešu: »Koču ne čekajte, jer on putuje za Srbiju direktno. Naznačen je za komandanta Glavnog štaba Srbije. Pređite odmah na sektor Foče«. Upravo tada je Vrhovni štab bio planirao da u području Foče prikupi ceo 1. proleterski korpus, da se tu prebaci i 6. divizija, pa da se stvori velika slobodna teritorija povezana sa teritorijom 2. korpusa u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini. Potom bi se na takvu slobodnu teritoriju prebacio s Visa i Vrhovni štab i celokupno rukovodstvo NOB-e. No, ovaj plan su Nemci osujetili operacijom »Ribecal« kod nas nazvanom durmitorska operacija, koja je u avgustu zahvatila Crnu Goru i Sandžak. Da bi uklonio neka iskrsla dvoumljenja u pogledu komandovanja Tito štabu 1. korpusa 3. jula saopštava: »Prvi korpus nalaziće se do daljeg pod našom komandom. Šesta ostaje u Prvom korpusu i treba da dođe za vama. Povežite nas hitno sa njom« a 7. jula saopštava: »Šesta ostaje gde je. Prebacićemo je čim bude moguće«. ⁴⁴⁹ Već 5. jula štab 6. divizije primio je depešu iz VŠ: »Vi ćete od nas neposredno dobiti direktive«. Od tog trenutka divizija je izuzeta ispod komande Štaba 1. proleterskog korpusa sve dok nije stigla na Zlatibor. Prema tome, njen boravak i dejstva na području Glamoča odvijala su se pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba.

Ujutro 14. juna 3. brigada je pokrenuta iz rejona Vagan - Šumnjaci da sa severa i severoistoka zatvori pravce prema Glamoču. Ona je 1. i 2. bataljon uputila u rejon sela Pribelje, sa 3. bataljonom posela je liniju Andanuša (k. 1338) - Raduša šuma (k. 1182), južno od Mliništa, dok je

⁴⁴⁶ J. B. Tito, *Sabrana djela*, tom. 21, str. 145.

⁴⁴⁷ Zb. IV-27, str. 99.

⁴⁴⁸ Zb. 11-13, str. 451.

⁴⁴⁹ J. B. Tito, *Sabrana djela*, tom 20, str. 157, tom 21, str. 28, 38, 73; AVII, k. 373, br. reg. 33/2-1. General-lajtnant Koča Popović komandant 1. proleterskog korpusa je avionom 14. juna prebačen u Bari. Krajem juna je postavljen za komandanta Glavnog štaba Srbije, ali je tek noću 10/11. jula uspeo avionom stići u Srbiju. Od njegovog odlaska pa do 1. septembra korpusom je komandovao politički komesar bez komandanta, uz pomoć načelnika štaba korpusa. Tada je za komandanta korpusa postavljen general-lajtnant Peko Dapčević.

4. bataljon na Njukovića Glave (k. 1182), pored štaba brigade, zadržala u brigadnoj rezervi. Toga dana je i 2. brigada upućena u rejon Zaglavice (jugoistočni deo Glamočkog polja), ostavivši jedan bataljon u Popovićima da osigurava (do pristizanja 1. brigade) divizijsku bolnicu i intendanturu, koje su se tu preselile iz Vagana.

Sutradan, 15. juna, brigada je iz Zaglavice posela položaje prema Livnu na liniji Dolac - Korična (tt. 1176) - Rudine, gde je uz izvesna pomeranja jedinica ostala do kraja juna bez značajnijih sukoba sa neprijateljem. Štab divizije se toga dana iz Vagana preselio u Čoslje, gde je ostao do 17. jula. Inžinjerijska četa divizije je poslata u rejon sela Radaslje radi uređenja letelišta za avione, a kasnije je podeljena između 2. i 3. brigade. Divizijska brdska baterija, divizijska intendantura i bolnica su smeštene u Popovićima, a njihovo osiguranje od bataljona, 2. brigade preuzeo je jedan bataljon 1. brigade. U toku 19. juna intendantura je premeštena u Halapiće, gde je ostala do 17. jula, brdska baterija je premeštena u selo Glavice, odakle je 29. juna otišla u sastav 2. brigade, dok se divizijska bolnica zadržala u Popovićima sve do 6. jula, kada je premeštena u Glavice.⁴⁵⁰

Sa položaja posедnutih 14. juna bataljoni 3. brigade aktivno su izviđali neprijatelja u Pribelji i okolnim mestima. U rejonu Pribelje došlo je do sukoba sa četnicima, koji su ubrzo pobjegli, pa su sutradan 1. i 2. bataljon bez otpora ušli u selo. Ujutro 16. juna 3. brigada je sa linije Pribelja - Mliništa krenula da rastera četnike u Podgoriji i pribavi što više može hrane za diviziju. Mada su se saveznički avioni tada učestalije pojavljivali sa doturom hrane i drugog materijala, hrane još uvek nije bilo dovoljno pa se morala pribavljati i sa terena, uglavnom rekvizicijom. Drugi i 4. bataljon krenuli su sa Čardak livade preko Presedla i izbili u Podgoriju i Dragnić Podove, dok je 1. četa 1. bataljona preko Rupe upala u Pljevske Podove i rasterala četnike. Kako su četnici uglavnom bežali uz mestimična pripucavanja, 2. i 4. bataljon su lako ovladali linijom Lunja glava (tt. 1085) - Bogović (903) i do 12 časova izbili na liniju tt. 921 (severno od Dragnića) - k. 902 - Novakovića košare - Berića glava, odakle su oko 19 časova napali četnike u Podkraju, Sokolcu i Gerzovu i proterali ih prema Trnovu i Podrašnici. Pošto su izvršavali rekviziciju znatnog broja stoke, gde su se zadržali do 18. juna kada su se povukli prema Pribelji u rejon Čardak livade - Gorica. U isto vreme je 3. bataljon sa dve čete iz rejona Mlinište upao u Jasenovu Potoke a potom i u Pecku gde je rasterao četnike. Posle rekvizicija stoke, bataljon se oko 18 časova povukao u Mlinište. I 1. četa 1. bataljona se sa nešto stoke iz Pljevskih Podova povukla prema Pribelji u sastav bataljona. U ovim akcijama brigada nije imala gubitaka. Rekvirirano je i zaplenjeno 14 konja, 53 govečeta, 170 ovaca, 5 svinja i 3 tovara žita. Narednih dana u Operacijskom dnevniku divizije je beleženo: »Ishrana jedinica sa mesom dobra, a drugim artiklima slabak«.

Raspoređena na prostori Pribelja, Gorica, Mliništa, Prijani, Dubrave, 3. brigada je zatvarala pravce od Mrkonjić-Grada prema Glamoču, izviđala prema Blagaju, Pljevskim Podovima, Jasenovim Potocima i

⁴⁵⁰) ZbTIV-26; AVII, k. 458a, br. reg. 12/1-6; k. 517a, br. reg. 32/4; 4.797, br. reg. 14/54-2; k. 802, br. reg. 16/6.

Mednoj i održavala vezu sa Janjskim NOP odredom, 9. i 13. krajiškom brigadom.⁴⁵⁰

Osim navedenih akcija 3. brigade na četnike, divizija tih dana nije imala značajnijih borbi. Predah u dejstvima korišćen je za odmor i sređivanje jedinica pred naporni marš u Srbiju koji se svaki dan očekivao. Problem ishrane divizije, mada nije bio zadovoljavajuće rešen, ipak je značajno poboljšan doturom savezničke avijacije. Saveznici su u Glamočkom polju (rejon Halapić - Radaslije) sa po tri do pet aviona učestali je doturali hranu, odeću, obuću, municiju i drugi preko potreban materijal. U jedinicama se zapažalo sve više boraca u engleskim uniformama i cokulama i sa engleskim automatima o ramenu. Dobro su došli i padobranci kojima je spušten materijal za šivenje veša i šatora. U jedinicama je oživeo partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad. Na partijskim radnim sastancima analizirana su protekla dejstva, a oživeli su i partijski teoretski sastanci usmereni na partijsko-ideološku izgradnju članstva. U jedinicama, četnim i bataljonskim konferencijama, odvijao se intenzivan politički rad sa težištem u tumačenju značaja i suštine sporazuma Tito - Šubašić, koji je u to vreme bio postignut i potpisan na Visu, a shvaćen je i tumačen kao još jedna političko-diplomatska pobjeda narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.

U to vreme jedinice 6. divizije su, zbog teških borbi a još više teškog gladovanja, bile brojno jako opale. Iole značajnije popune nije bilo, pošto su Bosanska krajina i Lika bile mobilizacijski iscrpljene. Sačuvan je podatak da je 26. juna u 2. brigadi raspoređeno 6, a u 1. i 3. brigadu po 9 boraca Italijana koji su, kako izgleda, bili zaostali iza nekih delova 1. proleterske divizije. U očekivanju marša u Srbiju, Štab divizije je nastojao da na neki način poboljša to nepovoljno stanje i svoje jedinice brojno ojača. U tu svrhu on se 1. jula obraća Štabu 1. proleterskog korpusa (kada je on već bio u rejonu Foče) radiogramom: »Neophodno je popuniti diviziju. U većini bataljona čete ispod 30. ljudi. Mislimo da 5. i 8. korpus mogu dati svaki po hiljadu ljudi ili bar oba hiljadu«. Sutradan mu je iz korpusa stigao odgovor: »Pitanje popune postavite Vrhovnom preko Koče«.⁴⁵² Ipak je Štab 1. proleterskog korpusa uputio predlog Vrhovnom štabu da se 1. i 6. proleterska divizija popune dobrovoljcima iz sabirnih logora u južnoj Italiji. Politički komesar korpusa Mijalko Todorović ponovio je predlog i 8. jula, ističući da »čete u obe divizije broje po 15-30 boraca«, da »puškomitraljeze nose drugarice«, pa »ako ne dođe popuna, moraćemo predati (drugim jedinicama) deo automatskog oružja«. Već sutradan, 9. jula 1944, iz Vrhovnog štaba stigla je poruka: »Za sada popuna iz Italije ne dolazi u obzir. Razvijte akciju za novu mobilizaciju«.⁴⁵³ Pošto se na prostoriji rasporeda i dejstva 6. divizije nije bilo uslova ni za kakvu mobilizaciju, čak ni pojedinaca, to je popuna divizije odložena do njenog stizanja u Srbiju.

Pošto je 3. brigada 24. juna pomerena prema komunikaciji Kupres - Šujica - Livno u rejon Novo Selo, Šemanovci, Bajramovci, Caslije radi

⁴⁵¹> Zb. IV-26, d. 75; AVII, k. 802, br. reg. 20/6; k. 797, br. reg. 14/3.

⁴⁵²> AVII, k. 372, br. reg. 33/2-1. Koča Popović je tada čekao u Bariju da se avionom prebaci u Srbiju na novu dužnost.

⁴⁵³> Zb. 11-13, str. 391; J. Popvić: Prva lička proleterska brigada, str. 398.

dejstva po njoj i vršenje ekonomskih akcija radi pribavljanja hrane za diviziju, došlo je i do pomeranja 1. brigade. Istog dana je jedan njen bataljon smešten u Pribelju, jedan u Prijane, jedan u Dubrave, dok je jedan bataljon ostao u Rorama. U ovom rasporedu ona je ostala do 29. juna. Tada je bataljon iz Rora pomeren u rejon Halapić - Čoslije radi osiguranja Štaba divizije i drugih njenih delova, gde je smenio 2. bataljon 3. brigade (ovde stigao 24. juna) koji je otišao u sastav svoje brigade. Jedan bataljon 1. brigade je 30. juna rasterao četnike u Gerzovu i Trnovu i tamo se zadržao nekoliko narednih dana. Takođe je 1. jula 2. bataljon upućen pod komandu 2. brigade, koja se pripremala za napad na Livno.

U toku 26. juna 3. brigada je pomeren bliže komunikaciji Livno - Šujica - Kupres radi dejstva na njoj. Pošto nije imala nikakvog uvida u stanje i raspored neprijatelja po uporištima, obaveštajni oficir brigade je noću 26. juna, sa dve grupe, preduzeo izviđanje rejonu Šujice, Borove glave, Zagoričana i Potočana, dok je zamenik komandanta 4. bataljona sa jednom grupom izviđao rejon Gornjeg i Donjeg Milanovca.⁴⁵⁴ Već ujutro 27. juna 4. bataljon je iz Malovanskih poljana napao neprijateljske osiguravajuće delove na Crkvenom vrhu (tt. 1384) i Kozjoj glavi (k. 1482) i proterao ih prema Donjem Malovanu uz 4 ranjena borca. Sutradan je bataljon zbog moćnog dejstva neprijateljske artiljerije morao napustiti ove položaje pa ih je neprijatelj opet poseo. No, bataljon ih je u protivnapadu ponovo zauzeo. Istovremeno je tokom 27. juna 1. bataljon napadao neprijatelja u rejonu Stipićevevih košara i na Suhovrhu (tt. 1457). Stipićevevi košare je zauzeo ali Suhovrh nije uspeo. Dva dana kasnije neprijatelj je sa ovih položaja napao 1. bataljon i potisnuo ga prema severu, zauzevši Gvozd (tt. 1549). Bataljon potom ubacuje rezervu i prelazi u protivnapad, odbacuje neprijatelja prema Suhovrhu, nanevši mu gubitke po proceni od oko 10 poginulih vojnika, uz vlastite gubitke od 2 mrtva i 5 ranjenih boraca.

Pošto im je komunikacija svakim danom bila sve više ugoržena, Nemci 2. jula iz Šujice napadaju 1. bataljon na Malom Kozjaku (k. 1673) i Osin glavici (tt. 1720) od Stipićevevih košara, od Suhovrha ivicom šume i od Lončareve poljane i šume Brljuša, s ciljem da ga što dalje odbace od komunikacije. Potisnuvši bataljon neprijatelj je zauzeo Osin glavicu. U toj situaciji Štab 3. brigade ubacuje u protivnapad 3. bataljon iz rezerve iz pravca Velikog Kozjaka (k. 1730), a dve čete 4. bataljona upućuje u napad pravcem Brlozi (k. 1433) - k. 1410 - Brljuša. Do najžešće borbe je došlo između 3. bataljona i neprijatelja na Osin glavicu. Neprijatelj se uporno branio ali ga je 3. bataljon u jurišu ručnim bombama naterao na povlačenje tako da je 13 poginulih vojnika ostavio na poštištu. Time je ovaj okršaj okončan oko 20 časova.

Taman kada se ova oštra borba privodila kraju, u štab brigade stigao je radiogram iz Štaba 6. divizije kojim joj je naređeno da, u vezi sa napadom 2. brigade na Livno, odmah (iste noći) napadne neprijatelja na Borovoj glavi, u Borovoj glavi Gaju i u Zagoričanima i spreči intervenciju neprijatelja iz Šujice prema Livnu. U tome času Štab 3. brigade je raspolagao podacima da se u rejonu Borove glave Gaj nalazi oko 100

«4) Zb. IV-26, d. 97; Zb. IV-27, d. 14; AVII, k. 797, br. reg. 14/3; k. 802, br. reg. 20/6, 21/6.

nemačkih vojnika sa tri tenka, u Stipićevevim košarama oko 80 četnika i 20 nemačkih vojnika i na Suho-vrhu oko 200 nemačkih vojnika. Na osnovi toga je naredio: 4. bataljon da zauzme Zagoričane, a potom da delom snaga vrši pritisak na Potočane a delom da posedne položaje: Jelovac (k. 1511) - Crni vrh (k. 1512) - Orlovac (k. 1360) - Ivovik (k. 1421) - k. 1233 - sve jugoistočno od Zagoričana da bi zatvorio pravce koji od Duvna i Mokronoga vode prema Livnu; 3. bataljonu, ojačanom četom iz 2. bataljona i podržanom topom i minobacačem, da razbije neprijatelja u Stipićevevim košarama (Mračaj k. 1399), Velikom kuku (k. 1284) i Borovoj glavi Gaj, poruši cestu u rejonu Borova glava - Han (k. 1229), a po osvajanju ovih položaja da vrši pritisak prema Borju i Borcu (tt. 1285). Prvom bataljonu je naredeno da zauzme Suhovrh (tt. 1457) a potom da vrši pritisak na Šujicu, dok je 2. bataljon, bez jedne čete, zadržan u brigadnoj rezervi u rejonu Rajčevac - Dolac (k. 1300), pored Štaba brigade.

Uprkos brojnim teškoćama oko organizacije i pristizanja jedinica do objekata napada, svi bataljoni su oko 1 čas 3. jula počeli napade. Četvrti bataljon je bez borbe ušao u Zagoričane i poseo određene položaje. U toku dana, bataljon je bio odsečen pa se tek naredne noći uspeo prebaciti severno od komunikacije Šujica - Livno. Treći bataljon zauzeo je sve objekte osim Borove glave (tt. 1290), koju je neprijatelj uporno branio. Bataljon se u zoru povukao severno od komunikacije, na Mračaj (k. 1373 i k. 1399), isturivši osiguranja prema Livnu. Neprijatelj je uspeo da održi otvorenim put prema Livnu. U akcijama na području Šujuće (od 26. juna do 3. jula) brigada je imala 9 poginulih i 26 ranjenih boraca, dok su gubici neprijatelja procenjeni na oko 84 mrtva i više ranjenih.⁴⁵⁵

Dobivši podatke od terenske obaveštajne službe da u Livnu i obližnjim uporištima ima oko 900 neprijateljskih, što nemačkih što ustaško-domobranskih vojnika većinom demoralisanih (što će se pokazati netačno), Štab 6. divizije se 25. juna 1944. obratio Štabu 8. dalmatinskog korpusa s predlogom da zajedničkim snagama pokušaju razbiti neprijatelja i zauzmu Livno. Pri tom je Štabu 8. korpusa saopštio da, pošto ima jednu brigadu prema Šujici a jednu prema Mliništima, da ne raspolaže dovoljnim snagama za napad i njegovo obezbeđenje. Stoga je predložio da 8. korpus jednom brigadom zatvori pravce od Aržana i Duvna, a da Livanjskim partizanskim odredom likvidira neprijateljska uporišta po selima jugozapadno od Livna, dok bi divizija svojim snagama napala Livno. Štab 8. korpusa je ovaj predlog prihvatio i svojim jedinicama postavio odgovarajuće zadatke.⁴⁵⁶

Štab divizije je odlučio da napad na garnizon u Livnu poveri 2. brigadi koja se i inače nalazila prema Livnu. Prema podacima kojima je raspolagao Štab divizije, u Livnu se nalazio jedan nemački bataljon 369. legionarske divizije (»Vražje«) i jedna ustaška bojna sa nešto ustaške milicije, ukupno oko 2.000 ljudi. Po selima oko Livna bio je manji broj domobrana i oružnika. Pravce od Sinja, Aržana i Duvna zatvorila je jedna brigada 20. dalmatinske divizije, od Šujice - 3. lička brigada napadom

⁴⁵⁵> Zb. IV-27, d. 5 i 14; AVII, k. 797, br. reg. 14/3.
⁴⁵⁶) A v n, k. 517a, br. reg. 32-1/4.

na neprijateljske posade u rejonu Borove Glave a od Mliništa 1. ličke brigada sa dva bataljona. Livanjski partizanski odred dobio je zadatak da zauzme M. i V. Guber i Rapovinu i da od neprijateljskih delova očisti sela jugozapadno od Livna (Komorani, Grborezi, Zaborišće, Držanlije, Srdeviči i druga).⁴⁵⁷

Polazeći od plana napada na Livno, Štab 2. brigade je naredio: 1. bataljon da zauzme selo Sušića Hrasti, a potom uporište oko fabrike cementa i manastira Gorica i da istovremeno jednom udarnom grupom poruši most kod izvora Žabljak i demonstrira napad na Žabljak; 2. bataljonu da napadom sa severozapada, levo od puta Priluka - Livno, proдре u grad i probije se ka fabrici cementa i puta Livno - Duvno u susret 1. bataljonu a 3. bataljonu je naređeno da sa jugozapada proдре u grad ka putu Livno - Šujica. U brigadnoj rezervi zadržao je 4. bataljon, dok je 2. bataljon 1. brigade zadržao Štab divizije u svojoj rezervi. Divizijska brdska baterija, sa kojom je brigada ojačana, dobila je zadatak da podržava napad 2. i 3. bataljona.

Napad je počeo približno u određeno vreme. Prvi bataljon je za izvršenje glavnog zadatka angažovao dve čete, a sa jednim vodom je postavio osiguranje prema Podgredi. Jaču udarnu grupu (desetina strelaca i desetina inženjera - pionira), pod komandom Nikole Bešira, zamenika komandira 2. čete i tada po junaštvu poznatog vođe udarne grupe 1. bataljona, uputio je da minira cestu i poruši most na potoku Žabljak, a potom da demonstrira napad na Žabljak. Na pravcu kojim je išla ka zadatku grupa je naišla na neprijateljski otpor, pa se kroz njegov raspored nije uspela probiti i zadatak nije mogla da izvrši. I glavne snage bataljona prema fabrici i manastiru naišle su na jak i organizovan otpor, pa preko brisanog prostora po mesečini nisu mogle izvršiti juriš. Osim toga, iz rejona fabrike cementa dejstvovala su dva tenka, a uskoro su preko Potočana iz pravca Šujice stigla još tri tenka, koji su patrolirali između Gorice i Podgrede, pa se bataljon pred zoru morao povući. Upravo tada su neprijatelj iz pravca Šujice pristigla nova pojačanja od 2. oklopna automobila sa drugom motorizacijom, pošto su odbacili 3. brigadu iz rejon Borove Glave. Ni 3. bataljon na svome pravcu napada nije imao uspeha, pa se i on u zoru povukao. Jedino je 2. bataljon uspeo da sa jednom četom i jednim vodom proдре u grad i dopre do džamije, ali je tu zaustavljen i pred zoru protivnapadom izbačen, pa se povukao. U tom napadu brigada je imala samo 4 ranjena borca. Nemcima su poginuli 1 oficir i 1 vojnik, dok su 6 nemačkih vojnika i 3 domobrana bila ranjena.⁴⁵⁸

Pošto se u toku 3. jula povukla od Livna 2. brigada se razmestila u selima Dragnić, Kopic i Korićna, gde je ostala do 6. jula. Narednog dana 1. i 3. bataljon upućeni su u sela južno i jugozapadno od Livna sa zadatkom da ih očiste od ustaške milicije i putem rekvizicije pribave hranu (uglavnom stoku) za diviziju. Oni su ovaj zadatak izvršili i 9. jula doterali oko 800 ovaca, 20 goveda i nešto svinja. U sklopu tog zadatka 3. bataljon je u 1 čas 9. jula napao neprijateljevu posadu u Malom Gru-

→57) AVII, k. 458a, br. reg. 12/1-6, k. 517a, br. reg. 32-1/4, k. 797, br. reg. 14/25 Zb. IV-27,

458) AVII, k. 149e, br. reg. 46/2; k. 797. br. reg. 14-61/2; k. 801, br. reg. 1-8/II, 11-8, 9-12/8.

beru, jačine oko 60-70 vojnika, ali ga nije uspeo savladati. Napad je ponovio u isto vreme 10. jula, ali opet bez uspeha, pa se i on povukao u sastav brigade. U to vreme se 1. bataljon već bio povukao u Ljubunčić. Na uređeno improvizovano letelište (aerodrom) na Glamočkom polju četiri saveznička aviona su 7. jula bacali hranu i municiju, a narednog to su uradila i tri sovjetska aviona. Uveče 11. jula 4. bataljon je demonstrirao napad na Livno, a tri dana kasnije brigada se bila prikupila u rejonu Korična, Zaglavica, Zajaruga.⁴⁵⁹

Posle neuspelog napada na Livno, 3. brigada je povučena podalje od Šujice i komunikacije u rejon Osin glava - Malovanska poljana - Velika Drežnica. Odatle je prema prilikama trebalo da dejstvuje po komunikaciji Kupres - Šujica - Livno i da po selima južno od Šujice vrši ekonomske akcije radi pribavljanja hrane za diviziju. Opšte stanje u brigadi, kako je izveštavao štab, bilo je zadovoljavajuće, znatni gubici i veliki naponi nisu narušili moral i disciplinu, tako da su bataljoni prema svojoj jačini bili spremni za izvršavanje odgovarajućih borbenih zadataka. Četvrtom bataljonu ojačanom radno sposobnim ljudstvom iz radnih vodova ostalih bataljona, Štab brigade je naredio da se noću 5/6. jula prebaci preko komunikacije Šujica - Livno u prostor Jelovača (tt. 1527) - Vučipolje, severozapadno od Duvna, i pred veče da izvrši ekonomsku akciju u selima oko Duvna. Potom, iste te noći, da se vrati nazad u Veliku Drežnicu, uz obezbeđenje od strane 1. bataljona, na komunikaciji prema Potočanima i Borovoj glavi. Kada je bataljon pristigao u određeni rejon u njemu je zatekao čobane sa ovcama i govedima, pa je otpala potreba da upada u sela. Pokupio je stoku zajedno sa čobanima (da ne javljaju šta se desilo) i krenuo nazad. No, neprijatelj je ipak doznao šta se dogodilo pa je pred veče zaposeo rejon Borova Glava - Borokova greda (k. 1223), pre nego što je stigao 1. bataljon. Štab bataljona je to na vreme uočio, pa da bi izbegao neizvestan sukob, pustio je čobane i veći deo stoke. Zatim je krenuo na severoistok i, obilazeći Šujicu, sa istoka prešao drum Duvno-Šujica i u toku noći stigao zapadno od Donjeg Malovana. U međuvremenu je 3. bataljon izvršio ekonomsku akciju u Bogdešiću i Gluščevinama, severno od Šujice, a 2. bataljon je odbio napad neprijatelja prema Velikoj Drežnici.

Pošto su nemački delovi 6/7. jula napustili Suhovrh (tt. 1457), Stipićeve košare, Borovu glavu Gaj, Borje, Borac (tt. 1285), Gornji i Donji Malovan i Kupres, situacija se na celom području od Livna do Kupresa značajno izmenila i za dejstvo brigade postala povoljnija, Štab 3. brigade je izviđanjem ustanovio da se u Šujici zadržalo oko 200 domobrana i nešto četnika na Borovoj glavi (tt. 1290) oko 150 ustaša i domobrana sa dva tenka, u Potočanima oko jedna satnija domobrana, u Duvnu oko 400-500 nemačkih vojnika sa 12 tenkova, a da se u Livnu nalaze jače neprijateljske snage znalo se već od ranije. Ovakvu situaciju Štab brigade je ocenio povoljno za veću akciju, pa je rešio da napadne i razbije neprijateljski garnizon u Šujici.

Planom Štaba 3. brigade za napad na Šujicu bilo je predviđeno da: 1. bataljon iz rejona Velikog Kozjaka (k. 1750) vrši pritisak prema Potočanima i Livnu; 2. bataljon sa pešadijskim četama napada Šujicu sa

⁴⁵⁹> AVII, k. 797, br. reg. 14-61/2; 801, br. reg. 1-8/III, 12-8, 12-9/91.

severa i zapada, s tim da postavi jednu četvu na Mali Vaganj (k. 948) i Štipčević Han (k. 950) radi sprečavanja bežanja neprijatelja iz Šujice prema Duvnu; 3. bataljon sa jednom četom napada Šujicu sa severoistoka od Okića (k. 1209), a sa dve čete kroz Dolac sa istoka; 4. bataljon, ojačan mitraljeskim četama 2. i 3. bataljona sa dve protivtenkovske puške i dva odeljenja minobacača, da delom snaga postavi osiguranje na putu Duvno - Šujica pod komandom zamenika komandanta bataljona i zamenika političkog komesara, a sa drugim delom zatvori pravac Livno - Šujica, vršeći delom snaga pritisak na Borovu glavu (tt. 1290) i Borovu glavu han (1229). Štab brigade se smestio na Suhovrhu. Početak napada određen je za 23.30 časova 8/9. jula. U rejonu Kupreška vrata (k. 1384) nalazio se 2. bataljon 9. krajiške brigade.

Napad je počeo u zakazano vreme. Neprijatelj ga je spremno dočekao i odmah u početku pružio snažan otpor. Borba je najpre počela kod 3. bataljona, koji je u kraćoj oštroj borbi izbacio neprijatelja iz rovova i dočepao se prvih zgrada u istočnom delu Šujice. U tom je usledio napad 2. bataljona, koji je za oko pola časa žestoke borbe ovladao raskrsnicom puteva zapadno od mesta i upao u njegov zapadni deo, nateravši neprijatelja da se pod zaštitom tenka povuče preko reke Šujice, dok su mu neki delovi već bežali prema Duvnu jer četa 2. bataljona nije na vreme posela određene položaje. Do 2 časa 9. jula neprijatelj je bio sateran u nekoliko zgrada u istočnom delu mesta gde se razvila ogorčena borba. Tada su u borbu stupila tri tenka, koji su svojom mitraljeskom i topovskom vatrom branili prilaze opkoljenim zgradama iz kojih se neprijatelj ogorčeno brani. To je odlučilo ishod borbe. Pošto je već svičalo Štab brigade je ocenio da u toku dana neće moći sprečiti jaču intervenciju iz Duvna i Livna, pa je povukao bataljone od Šujice na povoljnije položaje.

Oko 9 časova 9. jula stigao je iz Duvna u Šujicu jedan kamion vojske, a posle podne iz Livna oklopni automobil i 18 kamiona sa vojskom i topovima, na koje je 4. bataljon sa Lupoglava (k. 1129) i k. 1241 otvorio neefikasnu vatru. Pristiglo pojačanje je onemogućilo ponavljanje napada, pa su bataljoni povučeni u ranije rejone. Štab brigade je ocenio da je neprijatelj imao oko 30 mrtvih, a zarobljeni su jedan oficir i dva domobrana. Zaplenjeno je: 1 minobacač od 45 mm sa 190 mina, 1 puškomitraljez, 1 automat, 1 pištolj, 4 puške sa oko 4.000 metaka, 90 mina za srednji minobacač (81 mm), 40 ručnih bombi, 2 poljska telefona i nešto odeće i obuće. Brigada je imala 3 poginula, 8 ranjenih i 2 nestala borca.

Pošto se 3. brigada povukla od Šujice, i neprijatelj je narednih dana povukao svoje delove sa komunikacije između Šujice i Livna. Čim je to uočeno jedna četa 2. bataljona postavljena je na Borovu glavu (tt. 1290) odakle je 12. jula osujetila neprijateljev pokušaj da se iz Šujice probije prema Livnu uništivši mu jedan tenk i jedan kamion. Narednog dana odbila je pokušaj oko 40 vojnika sa 1 tenkom da se dočepaju Borove glave. Nameravajući da noću 14/15. jula ponovo napadne Šujicu, Štab brigade se obratio Štabu divizije da mu stavi na raspolaganje jedan bataljon iz 2. ili 1. brigade, koji bi zatvorio pravac od Livna između Potočana i Zagoričana. No, ovu zamisao Štaba brigade neprijatelj je svojom akcijom preduhitrio i osujetio.

Divizija je počela pripreme za pok^{ok} b^{biji} (po naređenju VS od 14. jula) kada je neprijatelj^{118.} lovačke i 7. SS divizije prešao u napad prema Glamo^{ma} J^{ju}va konvergentna pravca: sa komunikacije Šujica - Malovan^o preko Cincari^{na} i sela Dolca i u zahvatu puta Livno - Glamoč. I'jutro^{utro} la junici su iz G. i D. Malovana sa dve kolone od po 100 do 250 vojnika napali preko Kozje Glave (k. 1482) i Malovana (tt. 1828) i do 1g časova izbili na Lisica košare i Čantiča vrh (k. 1349). Istovremeno su^{su} znatno jačim snagama krenuli u napad iz rejonu Šujica preko Crnog vrha (k. 1406⁶) Uveče je 3. brigada sa 4. bataljonom držala položaj na liniji Veliki Kozjak - Osin glavica i kontrolisala pravce od Lončareve poljane, Suhovrha i Livna, sa 1. bataljonom položaje Voloder (k. 1640), Hajdučku kosu i Razbojke (k. 1402) i kontrolisala pravce od Donjeg Malovana i Tunića dolca, sa 2. bataljonom posela Kurozeb (k. 1704), Malu i veliku Drežnicu, dok se 3. bataljon sa glavninom nalazio oko puta između Duvna i Šujice i sa jednom četom (kao rezervom) uz Štab brigade u zapadnom delu Velike Drežnice.

Sutradan je neprijatelj nastavio nadiranje i potiskivanje 3. brigade tako da je do 18 časova, zauzeo M. i V. Kozjak, M. i V. Drežnicu i izbio na vrh Cincar (tt. 2006). Nakon toga brigada se rokirala u stranu i odvojila od neprijatelja, ostavivši samo manje delove u dodiru radi zaštite levog boka 2. brigade na glavnom pravcu Livno - Glamoč, koja se tada borila u rejonu Korična - Dolac. U toku 17. jula 3. brigada se prikupila sa 1. i 4. bataljonom, Štabom brigade i prištapskim delovima u prostoru Krbaljine i 2. bataljonom u Škadimovcu (rejon Duvnjakove košare), dok je 3. bataljonu bez čete, na drumu Šujica - Duvno upućeno naređenje da se što pre vrati u sastav brigade pravcem između Kupresa i Gornjeg Malovana.

Nastavljajući nastupanje prema Glamočkom polju, neprijatelj se toga dana spustio sa Cincara i kod Dolca sukobio sa 1. bataljonom 2. brigade i zauzeo to selo. Protivnapadom ovog i 2. bataljona 3. brigade neprijatelj je i izbačen iz Dolca, pa ga je 1. bataljon 2. brigade ponovo poseo. Pošto je u toku noći njen sastav stigao i 3. bataljon, 3. brigada se, po naređenju Štaba divizije, 18. jula pomerila u sela Stražbenica, Blagaj i Novo Selo, gde je ostala i sledećeg dana.⁴⁶®

Dok je 3. brigada vodila borbe na pravcu Šujica - Cincara - Dolac, 2. brigada je sprečavala prodor neprijatelja na pravcu Livno - Glamoč, sa zadatkom da ga što duže zadrži i omogućiti Štabu divizije da se sa svim prištapskim jedinicama i delovima (bolnicom, intendanturom i dr.), kao i sa 1. brigadom prikupi i sredi za pokret iz rejonu Glamoča prema Pribelji i Šemanovcima.

Oko podne 16. jula neprijatelj je sa oko 200 vojnika napao 3. bataljon 2. brigade na Korični. Oštra borba vođena je celo popodne. Pred večer je neprijatelj protivnapadom odbačen i nateran na odstupanje u pravcu Livna. Sutradan je napad obnovio snagama jačim od oko 500 vojnika. Glavninom je napadao na Koričnu (tt. 1176) a pomoćni deo (oko 100-150 vojnika) nastupao je preko Velike Golije (tt. 1082, 1891). Položaje na Korični branili su 3. i 4. bataljon, a na Goliji jedna četa 2.

severa i zapada, s tim da postavi jednu četu na Mali Vaganj (k. 948) i Štipčević Han (k. 950) radi sprečavanja bežanja neprijatelja iz Šujice prema Duvnu; 3. bataljon sa jednom četom napada Šujicu sa severoistoka od Okića (k. 1209), a sa dve čete kroz Dolac sa istoka; 4. bataljon, ojačan mitraljeskim četama 2. i 3. bataljona sa dve protivtenkovske puške i dva odeljenja minobacača, da delom snaga postavi osiguranje na putu Duvno - Šujica pod komandom zamenika komandanta bataljona i zamenika političkog komesara, a sa drugim delom zatvori pravac Livno - Šujica, vršeći delom snaga pritisak na Borovu glavu (tt. 1290) i Borovu glavu han (1229). Štab brigade se smestio na Suhovrhu. Početak napada određen je za 23.30 časova 8/9. jula. U rejonu Kupreška vrata (k. 1384) nalazio se 2. bataljon 9. krajiške brigade.

Napad je počeo u zakazano vreme. Neprijatelj ga je spremno dočekao i odmah u početku pružio snažan otpor. Borba je najpre počela kod 3. bataljona, koji je u kraćoj oštroj borbi izbacio neprijatelja iz rovova i dočepao se prvih zgrada u istočnom delu Šujice. U tom je usledio napad 2. bataljona, koji je za oko pola časa žestoke borbe ovladao raskrsnicom puteva zapadno od mesta i upao u njegov zapadni deo, nateravši neprijatelja da se pod zaštitom tenka povuče preko reke Šujice, dok su mu neki delovi već bežali prema Duvnu jer četa 2. bataljona nije na vreme posela određene položaje. Do 2 časa 9. jula neprijatelj je bio sateran u nekoliko zgrada u istočnom delu mesta gde se razvila ogorčena borba. Tada su u borbu stupila tri tenka, koji su svojom mitraljeskom i topovskom vatrom branili prilaze opkoljenim zgradama iz kojih se neprijatelj ogorčeno brani. To je odlučilo ishod borbe. Pošto je već svitalo Štab brigade je ocenio da u toku dana neće moći sprečiti jaču intervenciju iz Duvna i Livna, pa je povukao bataljone od Šujice na povoljnije položaje.

Oko 9 časova 9. jula stigao je iz Duvna u Šujicu jedan kamion vojske, a posle podne iz Livna oklopni automobil i 18 kamiona sa vojskom i topovima, na koje je 4. bataljon sa Lupoglava (k. 1129) i k. 1241 otvorio neefikasnu vatru. Pristiglo pojačanje je onemogućilo ponavljanje napada, pa su bataljoni povučeni u ranije rejone. Štab brigade je ocenio da je neprijatelj imao oko 30 mrtvih, a zarobljeni su jedan oficir i dva domobrana. Zaplenjeno je: 1 minobacač od 45 mm sa 190 mina, 1 puškomitraljez, 1 automat, 1 pištolj, 4 puške sa oko 4.000 metaka, 90 mina za srednji minobacač (81 mm), 40 ručnih bombi, 2 poljska telefona i nešto odeće i obuće. Brigada je imala 3 poginula, 8 ranjenih i 2 nestala borca.

Pošto se 3. brigada povukla od Šujice, i neprijatelj je narednih dana povukao svoje delove sa komunikacije između Šujice i Livna. Čim je to uočeno jedna četa 2. bataljona postavljena je na Borovu glavu (tt. 1290) odakle je 12. jula osujetila neprijateljev pokušaj da se iz Šujice probije prema Livnu uništivši mu jedan tenk i jedan kamion. Narednog dana odbila je pokušaj oko 40 vojnika sa 1 tenkom da se dočepaju Borove glave. Nameravajući da noću 14/15. jula ponovo napadne Šujicu, Štab brigade se obratio Štabu divizije da mu stavi na raspolaganje jedan bataljon iz 2. ili 1. brigade, koji bi zatvorio pravac od Livna između Potočana i Zagoričana. No, ovu zamisao Štaba brigade neprijatelj je svojom akcijom preduhitrio i osuetio.

Divizija je počela pripreme za pokret prema Srbiji (po naređenju VŠ od 14. jula) kada je neprijatelj angažovanjem delova 118. lovačke i 7. SS divizije prešao u napad prema Glamoču po dva konvergentna pravca: sa komunikacije Šujica - Malovan preko Cincara i sela Dolca i u zahvatu puta Livno - Glamoč. Ujutro 14. jula Nemci su iz G. i D. Malovana sa dve kolone od po 100 do 250 vojnika napali preko Kozje Glave (k. 1482) i Malovana (tt. 1828) i do 18 časova izbili na Lisica košare i Čantića vrh (k. 1349). Istovremeno su znatno jačim snagama krenuli u napad iz rejona Šujica preko Crnog vrha (k. 1406). Uveče je 3. brigada sa 4. bataljonom držala položaj na liniji Veliki Kozjak - Osin glavica i kontrolisala pravce od Lončareve poljane, Suhovrha i Livna, sa 1. bataljonom položaje Voloder (k. 1640), Hajdučku kosu i Razbojke (k. 1402) i kontrolisala pravce od Donjeg Malovana i Tunića dolca, sa 2. bataljonom posela Kurozeb (k. 1704), Malu i Veliku Drežnicu, dok se 3. bataljon sa glavninom nalazio oko puta između Duvna i Šujice i sa jednom četom (kao rezervom) uz Štab brigade u zapadnom delu Velike Drežnice.

Sutradan je neprijatelj nastavio nadiranje i potiskivanje 3. brigade tako da je do 18 časova, zauzeo M. i V. Kozjak, M. i V. Drežnicu i izbio na vrh Cincar (tt. 2006). Nakon toga brigada se rokirala u stranu i odvojila od neprijatelja, ostavivši samo manje delove u dodiru radi zaštite levog boka 2. brigade na glavnom pravcu Livno - Glamoč, koja se tada borila u rejonu Korična - Dolac. U toku 17. jula 3. brigada se prikupila sa 1. i 4. bataljonom, Štabom brigade i prištapskim delovima u prostoru Krbaljine i 2. bataljonom u Škadimovcu (rejon Duvnjakove košare), dok je 3. bataljonu bez čete, na drumu Šujica - Duvno upućeno naređenje da se što pre vrati u sastav brigade pravcem između Kupresa i Gornjeg Malovana.

Nastavljajući nastupanje prema Glamočkom polju, neprijatelj se toga dana spustio sa Cincara i kod Dolca sukobio sa 1. bataljonom 2. brigade i zauzeo to selo. Protivnapadom ovog i 2. bataljona 3. brigade neprijatelj je i izbačen iz Dolca, pa ga je 1. bataljon 2. brigade ponovo poseo. Pošto je u toku noći njen sastav stigao i 3. bataljon, 3. brigada se, po naređenju Štaba divizije, 18. jula pomerila u sela Stražbenica, Blagaj i Novo Selo, gde je ostala i sledećeg dana.⁴⁶⁰

Dok je 3. brigada vodila borbe na pravcu Šujica - Cincara - Dolac, 2. brigada je sprečavala prodor neprijatelja na pravcu Livno - Glamoč, sa zadatkom da ga što duže zadrži i omogući Štabu divizije da se sa svim prištapskim jedinicama i delovima (bolnicom, intendanturom i dr.), kao i sa 1. brigadom prikupi i sredi za pokret iz rejona Glamoča prema Pribelji i Šemanovcima.

Oko podne 16. jula neprijatelj je sa oko 200 vojnika napao 3. bataljon 2. brigade na Korični. Oštra borba vođena je celo popodne. Pred večer je neprijatelj protivnapadom odbačen i nateran na odstupanje u pravcu Livna. Sutradan je napad obnovio snagama jačim od oko 500 vojnika. Glavninom je napadao na Koričnu (tt. 1176) a pomoćni deo (oko 100-150 vojnika) nastupao je preko Velike Golije (tt. 1082, 1891). Položaje na Korični branili su 3. i 4. bataljon, a na Goliji jedna četa 2.

⁴⁶⁰> Zb. IV-27, d. 16, 20, 28, 35, 51; AVII, k. 802, br. reg. 25/6, 26/6, 27/6.

bataljona. Nakon celodnevne oštre borbe neprijatelj je opet odbačen nazad prema Priluci. Istim snagama on je i 18. jula pokušao da odbaci snage 2. brigade sa Korićne i Golije, ali u tome nije uspeo. Toga dana neprijatelj je ponovo napao i 1. bataljon 2. brigade u rejonu Dolca i prisilio ga na povlačenje pravcem Međugorje - Suva gora (tt. 1506, k. 1144), preko Vaganj Dola i Jagnjila do k. 1309, gde je trebalo da posedne položaje i obezbedi prolaz glavnini brigade od Halapića, preko Dubrave prema Knežića košarama i dalje prema Semanovcima. U teškim borbama sa nadmoćnijim neprijateljem 1- bataljon je od 16-19. jula imao velike gubitke od 10 poginulih, 15 ranjenih i 1 nestalog borca. Pošto je ovaj bataljon odbačen, a Štab divizije sa ostalim snagama 18. jula do podne već bio napustio rejon Glamoča na putu prema Pribelji, prestala je potreba za daljom upornom odbranom Korićne i Velike Golije, pa je i bataljonima na tom pravcu naređeno da se postepeno povlače prema Glamoču i Halapiću.⁴⁶¹

Ovo povlačenje vršeno je posle podne 18. jula pod snažnim pritiskom neprijatelja. Jačim otporom na uzastopnim položajima u rejonu Carevca i Velike glavice (tt. 1165) neprijatelj je zadržan i suzbijen, što je omogućilo da se brigada odvoji od neprijatelja i povuče u rejon Halapića. Tu se glavnina brigade (2, 3. i 4. bataljon) tokom noći prikupila i bez odmora pre zore 19. jula otpočela marš za glavninom divizije preko Dubrave i u toku dana stigla na konak u rejon Knežića košara. U to vreme je 1. bataljon istočno od puta Glamoč - Livno na položajima u visini k. 1309, odbio napade neprijateljske pešadije sa dva tenka i omogućio brigadi nesmetan marš. Pošto se povukao sa ovih položaja, 1. bataljon je ujutro 20. jula držao položaje Vara brdo (k. 1495) - Bumac (4.1402), ušao u sastav brigade, obezbeđivao njen logor i marš preko Palainog polja. Upravo tada se preko Korita pojavila jača neprijateljska kolona, pa su prema njoj, pored 1. bataljona, razvijeni 2. i 3. bataljon. Treći bataljon je sa velike udaljenosti otvarao vatru na neprijateljsku kolonu, ali ona nije reagovala već je produžila prema istoku divergentno od marševskog pravca brigade, pa se i brigada potom savila u kolonu i produžila svojim pravcem. U vreme napuštanja rejona Glamoča i početka marša u Srbiju, u stroju 2. brigade bilo je ukupno 933 boraca.⁴⁶²

1949
1950
1951

⁴⁶¹> Zb. Iv-27, d. 114; AVII, k. 327, br. reg. 33/2-1; k. 797, br. reg. 14/2; k. 799, br. reg. 6/5; k. 801, br. reg. 1-8/1, 12-1/9 I 15/8.

⁴⁶²) Zb. IV-28, d. 74; k. 801, br. reg. 1-8/1, 2-8/II, 13-2, 15-8.